

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**EKONOMSKE POSLEDICE RAZPADA SOVJETSKE ZVEZE IN
NJIHOV VPLIV NA NJENE NEKDANJE REPUBLIKE**

Ljubljana, junij 2012

JURIJ VRTAČNIK

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisani Jurij Vrtačnik, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtor diplomskega dela z naslovom Ekonomske posledice razpada Sovjetske zveze in njihov vpliv na njene nekdanje republike, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem viš. pred. dr. Zarjanom Fabjančičem.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo zaključne strokovne naloge/diplomskega dela/specialističnega dela/magistrskega dela/doktorske disertacije na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
 - poskrbel(-a), da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v zaključni strokovni nalogi/diplomskem delu/specialističnem delu/magistrskem delu/doktorski disertaciji, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - pridobil(-a) vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisal(-a);
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predložene zaključne strokovne naloge/diplomskega dela/specialističnega dela/magistrskega dela/doktorske disertacije dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____

Podpis

avtorja(-ice): _____

KAZALO

UVOD	1
1 DRŽAVA SOVJETSKA ZVEZA PRED RAZPADOM.....	2
1.1 NOTRANJI VZROKI ZA RAZPAD SOVJETSKE ZVEZE.....	3
1.1.1 Politični sistem v Sovjetski zvezi.....	3
1.1.2 Oblikovanje srednjega razreda	4
1.1.3 Državna lastnina in stagnacija gospodarstva.....	4
1.2 ZUNANJI VZROKI	5
1.2.1 Vojna zvezd.....	5
1.2.2 Odpiranje zunanjemu svetu	6
1.2.3 Posredovanje v Afganistanu.....	6
1.2.4 Drugi vzroki	7
2 RAZPAD SOVJETSKE ZVEZE IN SOCIALIZMA V VZHODNI EVROPI.....	7
2.1 RAZPAD KOMUNIZMA V VZHODNI IN SREDNJI EVROPI	7
2.1.1 Padec berlinskega zidu	7
2.2 RAZPAD SOVJETSKE ZVEZE.....	8
2.2.1 Začetki teženj po neodvisnosti posameznih republik.....	9
2.2.2 Vloga Rusije	9
2.2.3 Poizkus državnega udara	9
2.2.4 Dokončen razpad Sovjetske zveze	10
3 REGIJA PO RAZPADU SOVJETSKE ZVEZE	11
3.1 TRANZICIJA	11
3.1.1 Učinki tranzicije na gospodarsko rast	13
3.2 BALTSKE DRŽAVE	13
3.2.1 Latvija.....	15
3.2.2 Litva	15
3.2.3 Estonija.....	16
3.3 DRŽAVE VZHODNE EVROPE	17
3.3.1 Moldavija	19
3.3.2 Ukrajina.....	19

3.3.3	Belorusija	20
3.4	KAVKAŠKE DRŽAVE	21
3.4.1	Armenija.....	23
3.4.2	Azerbajdžan.....	24
3.4.3	Gruzija.....	25
3.5	CENTRALNO AZIJSKE DRŽAVE	26
3.5.1	Kazahstan	28
3.5.2	Kirgizistan	29
3.5.3	Tadžikistan	30
3.5.4	Turkmenistan.....	32
3.5.5	Uzbekistan.....	33
3.6	RUSIJA.....	34
4	ANALIZA GOSPODARSKE RASTI	36
4.1	DEJAVNIKI GOSPODARSKE RASTI	36
4.2	DRUGI VZROKI, KI VPLIVAJO NA VELIKOST BDPJA.....	38
	SKLEP.....	39
	LITERATURA IN VIRI	42

UVOD

Konec letošnjega leta, natančneje 30. 12. 2012, bo minilo natanko 90 let od dneva, ko so tedanje sovjetske republike na ozemlju ruskega imperija ustanovile Zvezo sovjetskih socialističnih republik oziroma Sovjetsko zvezo. Ta je s svojo ureditvijo povzročila svetovno revolucijo v smislu socialističnega boja proti meščanskim demokracijam stare ureditve. Postala je supersila, ki je v prejšnjem stoletju odločilno krojila svetovno zgodovino. »Diktature proletariata«, ki se je uveljavila v tedaj najmanj razviti evropski državi, so se bale vse države stare celine in ZDA, ideološki boj pa se je vlekel skoraj 70 let, vse do razpada »imperija zla«, kot je Sovjetsko zvezo v 80. letih prejšnjega stoletja poimenoval tedanji ameriški predsednik Ronald Reagan. Hladna vojna in boj z Zahodom za svetovno prevlado sta v Sovjetski zvezi povzročila hude gospodarske težave, ki so navadne državljane pehale v vse večje pomanjkanje in revščino. Po skoraj 70 letih je Sovjetska zveza, po mnenju mnogih političnih in socioloških analitikov eden največjih socialnih eksperimentov v zgodovini človeštva, prenehala obstajati. Novo nastale države so se v težavnem obdobju prehoda iz planskega sistema v tržno gospodarstvo morale soočiti s številnimi političnimi in ekonomskimi spremembami.

Razpad Sovjetske zveze je bil za marsikatero državo šokanten. Na dan so privrele vse prikrite pomanjkljivosti planskega sistema. Ogromno lastnine je bilo skupne in nedeljive. Gospodarski obrati, vojska, celotne populacije so bili raztreseni po celotnem ozemlju Sovjetske zveze. Nek ruski analitik je komunistično zapuščino komentiral takole: »Preprosto je iz ribjega akvarija skuhati ribjo juho, precej težje pa je iz ribje juhe narediti akvarij.« Zakoni, institucije in lastniška struktura so se v komunističnem sistemu povsem razlikovali od razmer v modernih tržnih ekonomijah in so bili potrebni celovite prenove. Poleg tega komunistični sistem zadnjih 40 let ni bil sposoben vzdrževati samega sebe, huda gospodarska in politična kriza pa sta ne nazadnje privedli do razpada Sovjetske zveze. Novonastale države so se tako po osamosvojitvi soočile z gospodarstvi v razsulu, veliko finančno krizo in nizkim življenjskim standardom.

Dvajset let pozneje je večina držav svoje gospodarstvo iz centralnoplanskega uspešno preoblikovala v kapitalistično, pri katerem glavno vlogo igrata trg in zasebna lastnina. Nekatere so bile pri izpeljavi tranzicije hitrejšje in učinkovitejše, druge, npr. Belorusija, pa še vedno niso stopile na pot reform. Konec prejšnjega desetletja so bila gospodarstva nekaterih držav petkrat večja kot leta 1991. Pri velikih izvoznikih energentov (Rusija, Kazahstan, Turkmenistan in Azerbajdžan) so visoke svetovne cene pri tem razvoju odigrale ključno vlogo, vendar pa v zadnjem desetletju rastejo tudi gospodarstva držav, ki so se soočale s konstantnimi težavami (Moldavija, Armenija). V zadnjih letih se svetovno gospodarstvo potaplja v vse globljo krizo, ki pa držav nekdanje Sovjetske zveze ni prizadela v tolikšni meri, kot je države Zahodne Evrope.

V prvem delu diplomske naloge bom poskušal raziskati, kateri so bili glavni vzroki za hiter in nepričakovan razpad Sovjetske zveze. Najprej bom predstavil notranje vzroke, in sicer analiziral bom politični sistem v Sovjetski zvezi, razvoj sovjetske družbe in vzpon srednjega razreda ter ekonomski sistem s centralnoplanskim planiranjem in državno lastnino. V nadaljevanju bom predstavil zunanje vzroke, to so: oborožitvena tekma, družbeni vplivi zahodnega bloka in neuspešno sovjetsko vojaško posredovanje v Afganistanu.

V drugem sklopu bom na kratko predstavil hiter razvoj dogodkov konec 80. let prejšnjega stoletja, ki so privedli do padca Berlinskega zidu in zloma komunizma v državah Vzhodne in Srednje Evrope. Opisal bom tudi potek dogodkov znotraj Sovjetske zveze. Glavni poudarki so na pojavu prvih teženj posameznih republik po neodvisnosti, vlogi, ki jo je pri tem odigrala najvplivnejša republika, Rusija, in na zadnjem neuspelem poskusu državnega udara, katerega cilj je bil ohranitev komunističnega sistema.

V tretjem delu se bom osredotočil na dogajanje v posameznih državah naslednicah Sovjetske zveze od njihove osamosvojitve pa do danes. Opisal bom njihove ekonomske prednosti in slabosti, začetno stanje ekonomij novonastalih držav in njihovo spopadanje z ekonomskimi izzivi, težavami in gospodarskimi krizami v obdobju tranzicije pa tudi v obdobju zadnje svetovne finančne krize. Zanimali me bodo obeti posameznih držav za prihodnost in katere ukrepe bi posamezne države morale sprejeti, da bi bila ta svetlejša. Pri analizi se bom opiral predvsem na stopnjo gospodarske rasti, ki je eden izmed najpomembnejših kazalcev uspešnosti gospodarstva.

V zadnjem delu bom analiziral gospodarsko rast. Opisal bom glavne dejavnike, ki so vplivali na njeno višino v posameznih državah in ki pojasnjujejo razlike v gospodarski rasti med različnimi državami. Pojasnil bom tudi druge vzroke, ki so vplivali na gospodarsko rast, kot so: hitrost uvajanja reform, politična ureditev, nenatančna poročila o gospodarski aktivnosti posameznih subjektov in neustrezne ocene uradno izmerjenega BDP-ja.

Diplomsko delo bom sklenil z ugotovitvami.

1 DRŽAVA SOVJETSKA ZVEZA PRED RAZPADOM

Sovjetska zveza je iz 2. svetovne vojne izšla kot zmagovita revolucionarna država, ki se je v naslednjih desetletjih razvila v svetovno vojaško velesilo, z velikim območjem vpliva, kjer je živela tretjina svetovnega prebivalstva. Svet je v njenem ideološkem modelu videl sistem, ki omogoča stabilno in varno družbo. Hiter razpad sovjetskega bloka je bil za ves svet zelo presenetljiv. Vzrokov je veliko, jasnih odgovorov malo. Nekateri menijo, da je propad povzročil takratni ameriški predsednik Ronald Reagan, ki je z agresivno oboroževalno politiko svojo tekmico Sovjetsko zvezo ekonomsko izčrpal. Drugi vzroke iščejo v slabostih planskega gospodarstva, na katerem je temeljil sovjetski ekonomski sistem (Petrasova, 2003, str.1).

1.1 NOTRANJI VZROKI ZA RAZPAD SOVJETSKE ZVEZE

1.1.1 Politični sistem v Sovjetski zvezi

Da bi lahko razumeli razpad Sovjetske zveze, moramo najprej razumeti naravo njenega političnega sistema. Komunistična partija je bila po Marxu in Leninu branik delavskega proletariata in je imela absolutno politično oblast. Partija je vodila družbo in državo v imenu delavskega razreda. V praksi pa je bila vsa moč v rokah majhnega sloja privilegirane skupine partijskih birokratov, ki so si znotraj partije izborili nadzor nad glavnimi resursi države. Legitimnost sistema je slonela na ideološki veri družbe v pravilnost marksistično-leninističnega sistema, vendar pa se je v praksi zanašala predvsem na delovanje tajne policije in vojske (McCauley, 2001, str. 86).

Pomembno vlogo pri razpadu so imeli tudi sami voditelji, ki jih je obstoječi sistem ustvarjal. Obdobje Stalinovega velikega terorja je prineslo ogromno zastraševanja, ki ga je izvajala NKVD (tajna policija). Teror je postal ključna komponenta sistema v Stalinovem obdobju.

Hruščev se je želel oddaljiti od stalinizma, vendar pa ne od samega sistema, ki ga je ustvaril Stalin. Opustitev obširnega političnega terorja je privedla do izgubljanja totalnega nadzora nad družbo. Država se je tako po malem umaknila iz zasebnega življenja, kar je povzročilo porast individualističnih teženj, svobode govora in želje po kulturni avtonomiji. Dolgoročne posledice teh sprememb so povzročile slabitev ideoloških temeljev sovjetskega sistema. Odločitev Hruščova in partijske elite, da opustijo masovno represijo kot temelj za vladanje državi, je sistem v družbi naredila bolj sprejemljiv in popularen, vendar pa kljub povojnemu dvigu življenjskega standarda vsesplošni pesimizem nad uveljavljenim sistemom ni izginil. Vzroki tičijo v sistematični korupciji, vse večjem razslojevanju med partijsko elito in drugimi družbenimi razredi, v javnih polemikah znotraj partije, v večji odprtosti do preostalega sveta, gospodarski krizi in pojavu novih kulturnih pogledov, ki se niso skladali s partijsko doktrino. (Dallin & Lapidise, 1995, str. 695).

Obdobje Brežnjeva je prineslo še več ekonomskega pa tudi moralnega neuspeha. Korupcija je dosegla nepredstavljive ravni in postala sistematično prisotna v vseh segmentih družbe. Posledica korupcije je bil velik cinizem in skepticizem do komunističnega sistema in do moralnih načel, ki jih je skozi svojo doktrino poučevala komunistična partija. Izobraženci so po večini zavračali vrednote partije in komunizma. Inspiracijo so iskali v zahodnem svetu ali pa v nacionalnih in verskih tradicijah.

Andropov je postal nekoliko popularnejši, kar glede na prejšnjo katastrofalno situacijo ni bilo preveč težko. Uvedel je nekaj socialnih reform, ki so prinesle nekatere izboljšave sistema in so po večini ustrezale partiji in državnemu aparatu, saj so omogočile njegovo preživetje.

Čerenjenko pa je z vodenjem dal signal, ki je napovedoval konec političnega in gospodarskega sistema, saj ta preprosto ni več deloval. Ljudje so postali naveličani komunizma, vse manjša represija, od katere je bil sistem odvisen, pa jim je omogočala, da so

v zasebnem življenju, pa vse bolj tudi javno, izražali svoje nezadovoljstvo nad državno ureditvijo (Malia, 1994, str. 422).

1.1.2 Oblikovanje srednjega razreda

Vse večjo polarizacijo med populacijo in vodilno elito so poskušali postalinistični voditelji zmanjšati z ekonomsko rastjo in dvigom življenjskega standarda, kar naj bi voditeljem med prebivalstvom prineslo popularnost in legitimnost. Zaradi teh poskusov je Sovjetska zveza v desetletjih po Stalinovi smrti doživela velike spremembe. Iz pretežno kmetijske družbe se je močno urbanizirala in je po stopnji urbanizacije do 80. let prejšnjega stoletja zaostajala samo za ZDA (Dunlop, 1993, str. 4). Populacija je postajala vedno bolj izobražena, zato jo je bilo veliko težje indoktrinirati. Urbanizacija je povzročila krčenje življenja v vaških skupnostih in je omogočila varnejšo kritiko režima za domačimi stenami. Posledica industrializacije je bil velik porast srednjega razreda. Število visoko izobraženih ljudi se je z dveh milijonov pred 2. svetovno vojno povzpelo na več kot 30 milijonov v sredini 80. let prejšnjega stoletja. Močan srednji razred je postal gonilna sila političnih in gospodarskih reform sistema in je oblikoval pogoje civilne družbe, neodvisne od partijske doktrine. Sklenemo lahko, da so industrializacija, urbanizacija in specializacija gospodarstva imele ključne vplive na poglede in pričakovanja velikega števila prebivalstva (Dallin & Lapidise, 1995, str. 682).

1.1.3 Državna lastnina in stagnacija gospodarstva.

Sovjetski način vladanja se je od drugih avtoritativnih enopartijskih sistemov razlikoval po tem, da je odpravil kakršnokoli privatno lastnino. Gospodarstvo SZ je bilo centralnoplansko. V državni lasti so bili vsi produkcijski faktorji, kolektivizirano kmetijstvo, naravni resursi. Država je imela nadzor nad investicijami in nad vsemi gospodarskimi odločitvami. Med letoma 1928 in 1991 je bil celoten gospodarski razvoj usmerjen s tako imenovanimi petletkami. Vsak ekonomski subjekt je moral proizvesti določeno kvoto, ki jo je predpisal Gosplan (državna centralno planska komisija). V 40. letih prejšnjega stoletja se je država s pretežno kmetijsko proizvodnjo razvila v industrijsko državo. Postala je tretja največja proizvajalka industrijskih izdelkov ter orožja na svetu, zelo pa je zaostajala pri proizvodnji dobrin, namenjenih lokalni potrošnji in prebivalstvu. Zapletena ekonomija in nefleksibilna administracija pa sta onemogočali izdelavo in izvedbo učinkovitih petletnih centralnoplanskih načrtov (Stoner-Weiss & Michel McFaul, 2009, str. 4–6). Med letoma 1978 in 1985 se je realna gospodarska rast popolnoma zaustavila. Snovalci ekonomske politike so si že od vsega začetka zatiskali oči pred dejanskim stanjem ekonomije, ki so jo usmerjali. Zadnji podatki pa poleg utopičnega pogleda komunističnih voditeljev na centralnoplanski sistem razkrivajo, da je imela vodilna garnitura v svojih obupnih poskusih, da bi uspešno tekmovala z ekonomskimi dosežki kapitalističnih ekonomij, dejansko zelo malo manevrskega prostora (Hahn, 1998).

Že cilji prvega petletnega načrta (1928–1932) niso bili doseženi zaradi obsežne birokracije, ki je poskušala iz Moskve vse usmerjati na mikroravni. Zaradi neuspeha je politbiro prepovedal

objavo kakršnihkoli ekonomskih poročil posameznih republik, regij, združenj in institucij, če jih prej ni uradno odobril. Potvarjanje ekonomskih rezultatov na najvišji ravni je postalo redna praksa, ki je spodkopavala načrtovanje in še tako dobro pripravljene petletne načrte.

Kot že zapisano, je med obdobjem Nikite Hruščova (1953–1964) sovjetski režim postal prijaznejši. Represija je popustila, Hruščov je ljudem leta 1961 obljubil, da bosta obseg sovjetske kmetijske proizvodnje in BDP per capita do leta 1980 prehitela ameriškega. Obseg produkcije je povečal z večjimi vložki dela, kapitala in naravnih resursov, ne pa z večjo učinkovitostjo. Poskušal je tudi zmanjšati obseg državne birokracije, a je bil pri tem neuspešen. Prav velika neučinkovitost v kmetijstvu ga je prisilila, da je leta 1962 povišal cene kruha.

Razkorak med Hruščovimi utopičnimi zamislimi in realnim stanjem v ekonomiji nazorno kaže na napake in zablode komunističnega sistema. Leta 1980 se politbiro ni veselil izpolnjenja obljub Hruščova, ampak je v tajnosti razpravljal o ekonomskih, demografskih in socialnih problemih ter o velikanski razliki med produktivnostjo in učinkovitostjo gospodarstva ZDA in Sovjetsko zvezo. Za preprečitev stagnacije sovjetskega gospodarstva so bile potrebne reforme. Zato je režim poskusno uvedel nekatere tržno usmerjene reforme na posameznih področjih, ki pa so bile neuspešne. Sistem je potreboval obsežnejše strukturne reforme, ki bi omogočile uspešno implementacijo in uveljavitev delovanja tržno usmerjenih reform na posameznih področjih gospodarstva.

Slaba tehnološka razvitost sovjetske industrije in kmetijske produkcije je bila posledica neugodnega okolja za raziskave in razvoj. Sistem, obseden z državno tajnostjo in temelječ na ogromnem državnem aparatu, ki je poskušal nadzirati vsa področja družbe, se preprosto ni mogel kosati z razvitimi zahodnimi gospodarstvi. Rigidni šolski sistem in preveč zbirokratizirana politika zaposlovanja nista zmogla zagotavljati gospodarstvu primerno izobražene delovne sile (Hahn, 1998).

1.2 ZUNANJI VZROKI

1.2.1 Vojna zvezd

Sovjetsko gospodarstvo v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja ni implementiralo intenzivnejših, specializiranih in visokotehnoloških metod, ki so bile značilne za zahodna postindustrijska gospodarstva. Tehnološki razkorak med Vzhodom in Zahodom je postajal vse večji. To je povzročalo vedno večje politične pritiske na sovjetsko ekonomijo. Ti pritiski so tudi onemogočali vnovično oživitve in nov zagon gospodarstva. Kljub temu bi takratna sovjetska militaristična ekonomska politika preživela, če bi bila kos tehnološkemu izzivu, ki ga je postavil Reagan s svojim oborožitvenim programom Vojna zvezd. Čeprav slednji vojaško ni bil uspešen, je bil to obsežen tehnološki in ekonomski izziv, ki ga Sovjetska zveza ni mogla ignorirati. Bil je eden ključnih razlogov za poskus izvedbe strukturnih reform gospodarstva v obdobju Andropova in Gorbačova. V sprejetje reform je pritiskal močan vojaškoindustrijski kompleks gospodarstva, katerega politično interesna skupina je terjala nujno potrebne

spremembe za nadaljnjo hitro rast vojaške industrije. Mednarodno rivalstvo s kapitalističnim svetom je namreč vojaškoindustrijski kompleks spodbudilo, da je izkoristil svojo politično moč in podprl sprejetje nekaterih strukturnih reform (Stoner-Weiss & McFaul, 2009, str. 17–20).

1.2.2 Odpiranje zunanjemu svetu

Med Stalinovim obdobjem je bila družba popolnoma odrezana od preostalega sveta, stik z zahodnim svetom razen redkih izjem ni bil mogoč. V 60. letih prejšnjega stoletja, v obdobju tako imenovane politike popuščanja med obema velesilama, pa se je to spremenilo. Akademiki, uradniki in drugi predstavniki sovjetske elite so začeli potovati v tujino in sodelovati z zahodnimi predstavniki. Spoznali so se s tujimi normami, stili, navadami in dobrinami, kar je oblikovalo drugačen, nov odnos do uradne komunistične doktrine. Širše zanimanje za zahodnjaške navade pa je skupaj z zatonom politike popuščanja v 70. letih prejšnjega stoletja zamrlo, je pa predvsem med izobraženci pustilo zavedanje, da ima Zahod višji življenjski standard in večje politične svoboščine. Razpad Sovjetske zveze je bil pogojen tudi s postopnim odpiranjem države zunanjemu svetu. Večja odprtost – zlasti Gorbačovov program »glasnost« – je povzročila izpostavljenost Sovjetske zveze zunanjim vplivom. Gorbačovov program »glasnost«, ki se je ukvarjal predvsem z razkrivanjem stalinističnih zločinov, je sprožil pomisleke o legitimnosti obstoječega režima, ki je branil komunistično doktrino kot temelj sovjetskega sistema. Gorbačov in njegovi somišljeniki so te pomisleke ignorirali in še naprej verjeli, da je socialistični sistem mogoče reformirati in ga narediti bolj humanega. Sam sistem pa je temeljil na tako nerealnih osnovah, da je vsako razkrivanje resnice vedno znova spodkopalo njegovo legitimnost in s tem tudi njegov obstoj (Petrasova, 2003, str. 5, 6).

1.2.3 Posredovanje v Afganistanu

Na razpad Sovjetske zveze je vplivalo še veliko zunanjih dejavnikov, kot so: padec svetovnih cen nafte, vloga Solidarnosti na Poljskem in nazadnje tudi vzponi nacionalizma pri posameznih narodih in manjšinah v Sovjetski zvezi. Eden najpomembnejših pa je neuspešna sovjetska intervencija v Afganistanu. Leta 1979 je Sovjetska zveza z vojaškim posredovanjem poskušala obvarovati šibek afganistanski komunistični režim. To je imelo neposreden vpliv na dogodke v Sovjetski zvezi. Afganistanska vojna je predstavljala preveliko breme za sovjetsko ekonomijo. Neuspešna in dolgotrajna vojna je povzročila padec morale na najnižjo raven v zgodovini Sovjetske zveze. Tako vojska kot širša javnost sta izgubili zaupanje v partijsko vodstvo in marksistično-leninistično ideologijo. Izguba samozaupanja in vere v ideologijo Sovjetske zveze se je v 80. letih prejšnjega stoletja pojavila tudi v nižjih segmentih KGB-ja, ki je bil osnovni podpornik in garant državnega sistema. Brez zanesljive tajne policije pa tak državni sistem ni bil mogoč. S finančnega vidika je afganistanska vojna še dodatno obremenila že tako slabo fiskalno situacijo (Stoner-Weiss & McFaul, 2009, str. 20–22).

1.2.4 Drugi vzroki

V 80. letih 20. stol. je Sovjetska zveza, tudi zaradi padca cen nafte, začela beležiti zunanjetrgovinski primanjkljaj, kar je še dodatno poslabšalo gospodarsko situacijo. Gibanje Solidarnost je na Poljskem uspešno spodkopavalo komunistični sistem, kar je celotnemu vzhodnemu bloku pokazalo, kako krhka je njegova struktura. Nezadovoljstvo in nesoglasja v vzhodnem bloku so postala stalnica. Najpomembnejši med temi je bil vzpon nacionalizma posameznih narodov, kar je neizbežno vodilo v enostranske razglasitve neodvisnosti posameznih republik Sovjetske zveze in s tem tudi direktno v razpad Sovjetske zveze.

Večina analitikov kot glavne razloge za razpad Sovjetske zveze navaja neuspešno vojno v Afganistanu, oborožitveno tekmo, vlogo gibanja Solidarnost, vendar pa ti vzroki sami po sebi ne bi mogli povzročiti razpada Sovjetske zveze, če znotraj nje ne bi bilo politične in ekonomske krize. Poslabšana ekonomska situacija je prisilila sovjetsko vodstvo, da se je soočilo s krizo in problemi socialističnega sistema, kar je vodilo do poskusa uvedbe reform na vseh ravneh družbe. Politika glasnosti je sprožila močne socialne in politične sile, ki so uničile Sovjetsko zvezo. Izguba vere in zaupanja v marksistično-leninistično ideologijo je povzročila, da družba poskusa avgustovskega državnega udara leta 1991 ni podprla, kar je zadalo še zadnji udarec moralno, finančno in politično pokvarjenemu sistemu (Stoner-Weiss & McFaul, 2009, str. 16–32).

2 RAZPAD SOVJETSKE ZVEZE IN SOCIALIZMA V VZHODNI EVROPI

2.1 RAZPAD KOMUNIZMA V VZHODNI IN SREDNJI EVROPI

Spremembe, ki jih je v 80. letih prejšnjega stoletja v notranji politiki uvajal Gorbačov, so se odražale tudi v zunanji politiki. Gorbačov je verjel, da je svet medsebojno odvisen, da obstajajo neki univerzalni interesi in vrednote, ki presegajo delitev sveta na Vzhod in Zahod. Zagovarjal je tudi stališče, da imajo posamezne države pravico do izbire politične in ekonomske ureditve. Narodi Srednje in Vzhodne Evrope so to stališče vzeli dobesedno. Tako so leta 1989 začeli eden za drugim padati komunistični sistemi v državah pod okriljem vzhodnega bloka. Nove vlade so zavrnile vsakršno sodelovanje z Sovjetsko zvezo. To je Gorbačova presenetilo. Domači kritiki so mu očitali, da je Sovjetska zveza izgubila vse, kar si je izbojevala v 2. svetovni vojni. Kljub temu Gorbačov ni odobril uporabe sile za ohranitev starih režimov (Brown, 2011).

2.1.1 Padec Berlinskega zidu

Simbol delitve sveta na vzhodni in zahodni blok je predstavljal Berlinski zid. Berlin je delil na zahodni del, ki je bil pod oblastjo Zvezne republike Nemčije, in na vzhodni del, ki je bil pod oblastjo Nemške demokratične republike (NDR). Berlinski zid je bil tudi sinonim za celotno, močno zavarovano mejo med vzhodnim in zahodnim blokom, ki se je raztezala od Baltika do Trsta. Prebivalci držav vzhodnega bloka niso smeli svobodno potovati na zahod, lahko pa so

potovali znotraj vzhodnega bloka. Padec berlinskega zidu se je začel z odprtjem avstrijsko-madžarske meje avgusta 1989, ko je iz Madžarske v Avstrijo zbežalo več kot 13 tisoč vzhodnonemških turistov. Temu dogodku so sledile množične demonstracije v Vzhodni Nemčiji. Brez podpore Sovjetske vojske je moral odstopiti močno ne priljubljen voditelj NDR Erik Honecker, vendar pa tudi to ni zadovoljilo pričakovanj ljudi. Množične demonstracije so se nadaljevale in 9. novembra 1989 so množice na nekaj mestih prečkale Berlinski zid. Nihče v vzhodnonemški vladi ni hotel prevzeti odgovornosti in ukazati uporabe sile za zavarovanje meje, še več – sama vlada je izgubila vso legitimnost, ki je temeljila na sili in ustrahovanju, ter se kmalu zatem sesula (Singh, 2011).

Berlinski zid je predstavljal največji fizični simbol železne zaves in sovjetskega komunističnega režima, zato tudi njegov padec simbolno ponazarja konec sovjetskega komunizma. Sprožil je takojšno odpravo komunističnega režima v Vzhodni Nemčiji in preostalih vzhodnoevropskih in srednjeevropskih državah s komunističnimi sistemi.

Leta 1989 so Poljska, Vzhodna Nemčija, Madžarska, Čehoslovaška, Romunija in Bolgarija vzpostavile demokratične vlade in prekinile svoje povezave s Sovjetsko zvezo. To je pomenilo dokončen konec vzhodnega bloka ter padec komunizma v vzhodni in srednji Evropi.

2.2 RAZPAD SOVJETSKE ZVEZE

Države Vzhodne Evrope, ki so bile vse od konca 2. svetovne vojne pod neposrednim vplivom Sovjetske zveze, so leta 1989 svoje komunistične režime zamenjale z demokratičnimi vladami. Prvič po zadnjih 30 letih so bile meje med Vzhodno in Zahodno Evropo odprte. Naslednje leto je Sovjetska zveza spremenila svojo ustavo in poleg komunistične partije omogočila delovanje tudi drugim političnim strankam. Marca 1990 so baltske države izvedle volitve, na katerih so zmagale nacionalne stranke, ki so se zavzemale za neodvisnost. Litva, republika v Sovjetski zvezi, je na podlagi volitev kot prva država razglasila samostojnost. Junija 1990 je Rusija sporočila, da ima pravico vladati neodvisno od komunistične partije Sovjetske zveze. Poleti so temu zgledu sledile še preostale republike Sovjetske zveze. Gorbačov je poskušal najti rešitev za ohranitev Sovjetske zveze z novim sporazumom, vendar so še pred sprejetjem tega nekateri zagrizeni komunisti poskušali izvesti državni udar. To je pripeljalo do dokončnega zatona komunistične partije, saj si po neuspelem puču nobena izmed republik ni več prizadevala za ohranitev Sovjetske zveze. 25. decembra 1991 je Gorbačov odstopil, kar je pomenilo dokončen konec obstoja Sovjetske zveze (Bideleux & Jeffers, 2007, str. 528).

2.2.1 Začetki teženj po neodvisnosti posameznih republik

Baltske države so pod vplivom dogodkov in padcev komunističnih režimov v državah Vzhodne Evrope vedno glasneje izražale zahteve po neodvisnosti od Sovjetske zveze, ki so ji bile priključene s sovjetsko-nacističnim paktom iz leta 1939. Zahtevam baltskih držav je sledila republika Moldavija, ki je bila nekoč del Romunije in je bila prav tako s sovjetsko-nacističnim paktom priključena Sovjetski zvezi. Gibanja za neodvisnost so se pojavila tudi v Gruziji, Armeniji in Azerbajdžanu.

Februarja 1990 je Centralni komite komunistične partije Sovjetske zveze sprejel načrt spremembe ustave, ki bi omogočila delovanje drugih političnih strank, aprila pa je Gorbačov razglasil zakon o secesiji, ki je predpisal postopek, po katerem bi se republike lahko osamosvojile. Glavni namen zakona je bil pritiskati na Litvo, ki je takrat že razglasila neodvisnost. Po Litvi sta jo razglasili še Latvija in Estonija, vendar so se pogajanja med baltskimi državami in Sovjetsko zvezo nadaljevala, dekreti o neodvisnosti pa so bili začasno suspendirani (Bideleux & Jeffers, 2007, str. 526–530).

2.2.2 Vloga Rusije

Baltske države pa niso bile edine, ki so se nagibale k osamosvojitvi. V Rusiji je ruski vrhovni sovjet za predsednika izvolil Borisa Jelcina. Ta je sprožil postopke za rusko osamosvojitve. Vztrajal je, da mora Rusija voditi lastno zunanjo politiko in prevzeti nadzor nad naravnimi bogastvi na svojem ozemlju. Prav tako je podprl neodvisnost drugih republik. Ruskemu zgledu so hitro sledile še preostale republike.

Baltske države so se proti koncu leta še vedno trudile razrešiti zaostren položaj s Sovjetsko zvezo. Prišlo je tudi do nasilja in smrtnih žrtev. Jelcin je baltske države podprl. V skladu z idejami o samostojni zunanji politiki Rusije je ta priznala samostojnost baltskih držav in prevzela vodilno vlogo med republikami v njihovih prizadevanjih za neodvisnost.

Gorbačov je poskušal zaostren položaj rešiti z novim sporazumom, ki bi urejal odnose znotraj Sovjetske zveze. Sporazum naj bi ohranil Sovjetsko zvezo, vendar naj bi močno omejil področja skupnega nadzora, sodelovanje v njej pa bi bilo prostovoljno.

2.2.3 Poizkus državnega udara

Še preden je bil sporazum za ohranitev Sovjetske zveze usklajen in sprejet, je skupina konservativnih komunistov sprožila državni udar, da bi odstranila Gorbačova z oblasti. Upor je trajal tri dni. Voditelji upora so razglasili izredne razmere, Gorbačova pa zaprli v hišni zapor in mu onemogočili stike z zunanjim svetom. Hoteli so ga prepričati, da bi podpisal dekret o uvedbi izrednih razmer v Sovjetski zvezi, vendar jih je zavrnil. Hoteli so aretirati tudi Jelcina, vendar jim ni uspelo. Jelcin je odšel v ruski parlament, od koder je nagovoril ljudstvo in ga pozval, naj ignorira nezakoniti puč. Ljudje so ga množično podprli, vojska je zavrnila kakršnokoli vmešavanje v nastale razmere, brez nje pa pučisti niso imeli možnosti za uspeh, zato je upor propadel.

Jelcin je postal heroj ljudstva, popularnost mu je zelo narasla. Gorbačovu pa je upor iz lastnih vrst zadal močan politični udarec. Ko se je vrnil v Moskvo, ga je Jelcin prisilil da je nadzor nad naravnimi bogastvi na ruskem ozemlju od Sovjetske zveze prevzela Rusija (Brown, 2011).

2.2.4 Dokončen razpad Sovjetske zveze

V decembru 1991 je Sovjetska zveza dokončno razpadla. Ukrajina je na referendumu izglasovala odcepitev. Voditelji Ukrajine, Belorusije in Rusije so na sestanku 8. decembra 1991 razglasili konec Sovjetske zveze in nastanek Skupnosti neodvisnih držav. SND-ju so se 12. decembra 1991 pridružili še Kazahstan, Kirgizistan, Tadžikistan in Turkmenistan, 21. decembra istega leta pa še Moldavija, Azerbajdžan in Armenija. Države nekdanje Sovjetske zveze so se sporazumele da SND ne bo imela predsednika. 25. decembra 1991 je Gorbačov odstopil z mesta predsednika Sovjetske zveze, s čimer je država tudi formalnopravno prenehala obstajati.

Redkokdo je pričakoval takšen razvoj dogodkov. Trajen obstanek baltskih držav v bolj demokratični Sovjetski zvezi bi bil vprašljiv. Razpad Sovjetske zveze kot celote je bil veliko presenečenje. Veliko vlogo je pri tem odigral ruski predsednik Boris Jelcin, ki je Rusijo naperil proti Sovjetski zvezi. Rusija je v tej zvezi od nekdaj dominirala, zato je bila njena zahteva po neodvisnosti presenetljiva. Nov sporazum o ohranitvi Sovjetske zveze bi zvezo Rusije z nekaterimi drugimi republikami ohranil v obliki ohlapne unije, vendar pa po neuspelem puču iz lastnih vrst Gorbačov ni imel politične moči za uveljavitev sporazuma.

Pred liberalizacijo in demokratizacijo, ki ju je s svojimi politikami in reformami uvajal Gorbačov, si je le redkokdo upal v javnosti izražati zahteve in pomisleke glede komunističnega sistema. Druge vrste voditelj bi se lahko zatekel k uporabi trdih ukrepov v trenutku, ko bi začutil, da zaradi reform izgublja nadzor. Prav tako bi si drugačen človek od Jelcina lahko prizadeval za ohranitev meja velike Rusije, kot pa da je sprejel meje, ki zgodovinsko nikoli niso bile meje ruske države. Kar 25 milijonov Rusov je po razpadu Sovjetske zveze živelo zunaj njenih meja.

Sovjetska zveza je bila najprej reformirana, potem transformirana in je nazadnje v obdobju šestih let in pol razpadla. S spremembo ustave marca 1990 je komunistična partija izgubila monopol. Nikoli prej se ni zgodilo, da bi bil tako avtoritativen politični sistem s tako veliko vojaško močjo odpravljen tako mirno. Redkokateri imperij je razpadel brez prelivanja krvi. Naslednice Sovjetske zveze so se po njenem razpadu soočile z velikimi izzivi in težavami, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju. Miren razpad sovjetskega komunizma pa lahko štejemo za enega največjih uspehov politike 20. stoletja (Brown, 2011).

3 REGIJA PO RAZPADU SOVJETSKE ZVEZE

Iz nekdanje Sovjetske zveze se je oblikovalo 15 neodvisnih držav. Na podlagi geografske lege in kulturnih značilnosti jih običajno razdelimo v pet skupin: baltske države (Latvija, Litva, Estonija), države Vzhodne Evrope (Moldavija, Ukrajina, Belorusija), kavkaške države (Gruzija, Armenija, Azerbajdžan), centralnoazijske države (Kazahstan, Kirgizistan, Tadžikistan, Turkmenistan, Uzbekistan) in Rusijo.

Slika 1: Države nekdanje Sovjetske zveze

Vir: Post-Soviet States, 2011.

3.1 TRANZICIJA

Tranzicija je prehodno obdobje, ki vodi iz enega stanja v drugega. Politična tranzicija pomeni prehod iz enostrankarskega političnega sistema v demokratični sistem, ekonomska tranzicija pa prehod iz centralnoplanskega gospodarskega sistema v sistem s tržnim gospodarstvom. Lastniška struktura, zakoni in institucije so v komunizmu popolnoma drugače oblikovani kakor v moderni kapitalistični ekonomiji. Centralno planiranje in državno lastništvo je pripeljalo do neučinkovite izrabe virov in deformiranih gospodarstev. Centralnoplansko usmerjena gospodarstva držav nekdanje Sovjetske zveze so imela na voljo zelo malo proizvodov, ki bi jih lahko prodala na svetovnem trgu. Produkcijski, ki so jih proizvajala, pa večini niso dosegali kakovosti konkurenčnih izdelkov tržnih gospodarstev ali pa je bila

njihova cena previsoka. Velika večina gospodarstev novonastalih držav je tako ostala skorajda brez trga (Papava, 2009). Prehod iz planske ekonomije v tržno ekonomijo je bil težaven.

V Rusiji je bruto domači proizvod v prvih sedmih letih po osamosvojitvi padel za skoraj 50 %, prisotna je bila visoka inflacija. Padec industrijske proizvodnje je dosegel večje ravni kot med 2. svetovno vojno. Podobne težave so bile prisotne v Ukrajini, Moldaviji in kavkaških republikah.

Na drugi strani so baltske države ravno tako doživele gospodarske težave, vendar pa so si dokaj hitro opomogle in so zdaj članice Evropske unije. Države centralne Azije in Belorusija pa so izbrale avtoritativnejšo pot, ki je zaustavila politične in v določeni meri tudi ekonomske reforme, hkrati pa so podobno kot Rusija doživele veliko gospodarsko krizo.

Razpad Sovjetske zveze je predvsem po zaslugi Rusije, ki je podpirala neodvisnost drugih republik, potekal dokaj mirno. Med Armenijo in Azerbajdžanom so nastali mejni konflikti, ki še dandanes niso rešeni. Glavno nevarnost za stabilnost regije pa predstavljata ruski republik Dagestan in Čečenija, kjer je v porastu islamski ekstremizem in z njim povezan terorizem. Napetosti so tudi v Gruziji, saj si njeni republiki Južna Osetija in Abhazija prizadevata za odcepitev, posledično se je Gruzija leta 2008 celo zapletla v vojno z Rusijo.

V Belorusiji je na oblasti diktator Aleksander Lukašenko, ki vlada z represivnim sistemom, podobnim tistemu v času Sovjetske zveze. Vladavina temelji na tajni policiji, ki zapira in ustrahuje politične nasprotnike, svoboda govora je zelo omejena, država pa se že od osamosvojitve spopada z velikimi gospodarskimi težavami.

V centralni Aziji je prehod v demokracijo zelo počasen oziroma ga ponekod sploh ni čutiti. V Turkmenistanu, državi ki je zelo bogata z zemeljskim plinom, je s trdo roko zavladal diktator Turkmenbaši, njegov naslednik Berdimukhamedov pa se nagiba k nekaterim demokratičnim reformam. Kazahstan dokaj učinkovito vodi predsednik Nazarbajev, ki redno zmaguje na nedemokratičnih volitvah. Islam Karimov, nekdanji komunistični voditelj, ki se je spreobrn timer v muslimansko vero, vodi represiven, nedemokratični režim v Kirgizistanu. Tadžikistan pa je doživel državljansko vojno.

Petnajst držav je tako v zadnjih 20 letih načrtalo različne, bolj ali manj uspešne, tranzicijske zgodbe. Različna gospodarska razvitost in začetne razmere v posameznih državah onemogočajo, da bi imele na začetku transformacije vse enake pogoje za uspeh. V nadaljevanju bom z analizo pomembnega kazalca uspešnosti tranzicije, in sicer s stopnjo gospodarske rasti, poskušal oceniti njihovo uspešnost in napredek. Podatki o bruto domačem proizvodu na prebivalca pa bodo podali jasnejšo sliko o začetnem in zdajšnjem gospodarskem stanju v posameznih državah in omogočili primerjavo med njima.

3.1.1 Učinki tranzicije na gospodarsko rast

Rast bruto domačega proizvoda (stopnja, po kateri se relativno povečuje bruto domači proizvod) je stopnja rasti gospodarstva, ki jo zapišemo z enačbo:

$$r_y = \frac{\Delta y}{y} * 100 = \frac{(y_t - y_{t-1})}{y_{t-1}} * 100 \quad (1)$$

Bruto domači proizvod po izdatkovni metodi:

$$Y = C + I + G + NX \quad (2)$$

Y – BRUTO DOMAČI PROIZVOD

C – DOMAČA PORABA

I – INVESTICIJE

G – DRŽAVNI IZDATKI

NX – NETO IZVOZ

Bruto domači proizvod je makroekonomska kategorija, s katero države izkazujejo ekonomsko moč svojega gospodarstva. V času tranzicije je pričakovati padec BDP-ja na kratek rok zaradi gospodarskega prestrukturiranja, izgube obstoječih trgov ter povečanja uvoza. Gledano na dolgi rok pa vstop v tržno gospodarstvo prinaša dvig konkurenčnosti gospodarstva ter posledično dvig BDP-ja.

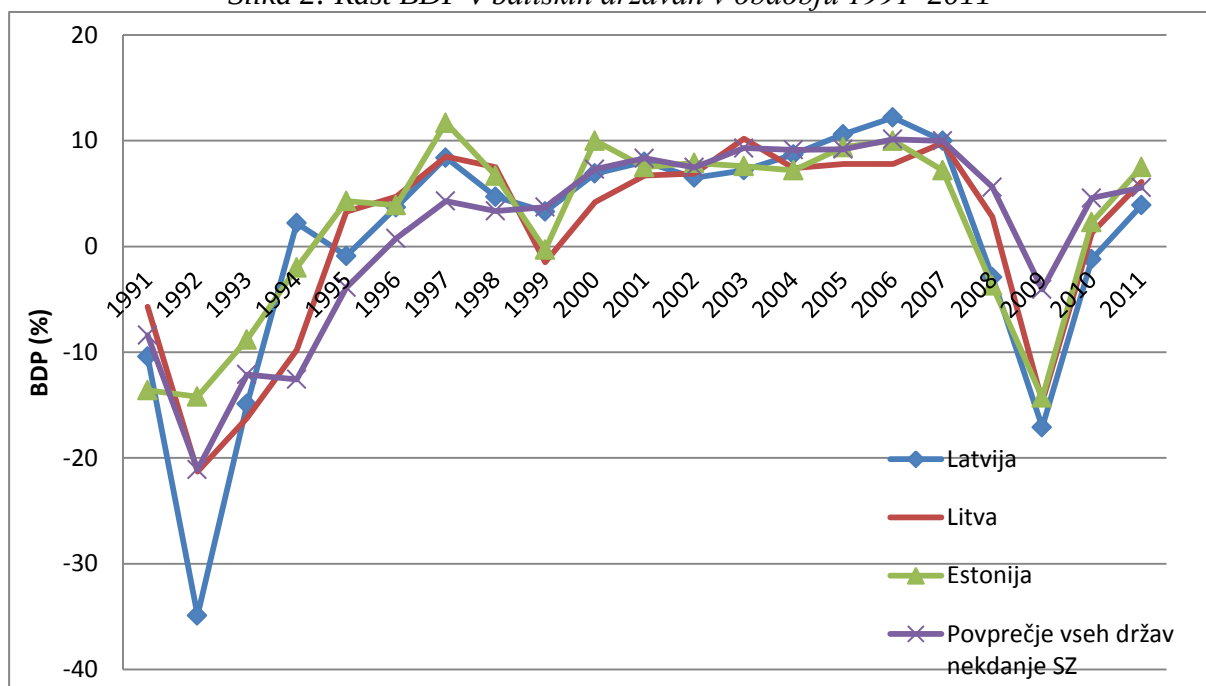
Sovjetska industrija je bila v večji meri usmerjena k vojaški industriji, okoli 30 % BDP-ja Sovjetske zveze je izhajalo iz vojaškega sektorja. Prilagoditev proizvodnje tržnim razmeram je povzročila ogromne padce v proizvodnji in zaposlenosti (Mygind, 2000, str. 2). Zaradi makroekonomske stabilizacije in preusmeritve virov iz neproduktivnih sektorjev v donosnejše je bil upad BDP-ja v državah nekdanje Sovjetske zveze pričakovan. Strateško prestrukturiranje z razvojem novih proizvodov, dostop do novih trgov in predstavitev novih podjetniških organizacijskih oblik in proizvodnih metod pa so zelo dolgotrajni in intenzivni postopki. Lažje in hitreje je zmanjšati proizvodnjo in zaposlenost kakor zgraditi popolnoma nov sistem, ki potrebuje tako kapital, tehnološka in voditeljska znanja kakor tudi dobro razvite tržne institucije (Mygind, 2000, str. 5).

3.2 BALTSKE DRŽAVE

Prehod iz planske v tržno ekonomijo je bil za večino držav naslednic Sovjetske zveze zelo težak, vendar pa je zgodba baltskih držav nekaj posebnega. Kombinacija hitrega zbliževanja realnega in finančnega sektorja, institucionalnih reform in hitre integracije z bolj razvitimi ekonomijami, je omogočila izredno hitro približevanje razvitim gospodarstvom in vključitev baltskih držav v Evropsko unijo. Hiter napredek pa je ustvaril tudi makroekonomska in

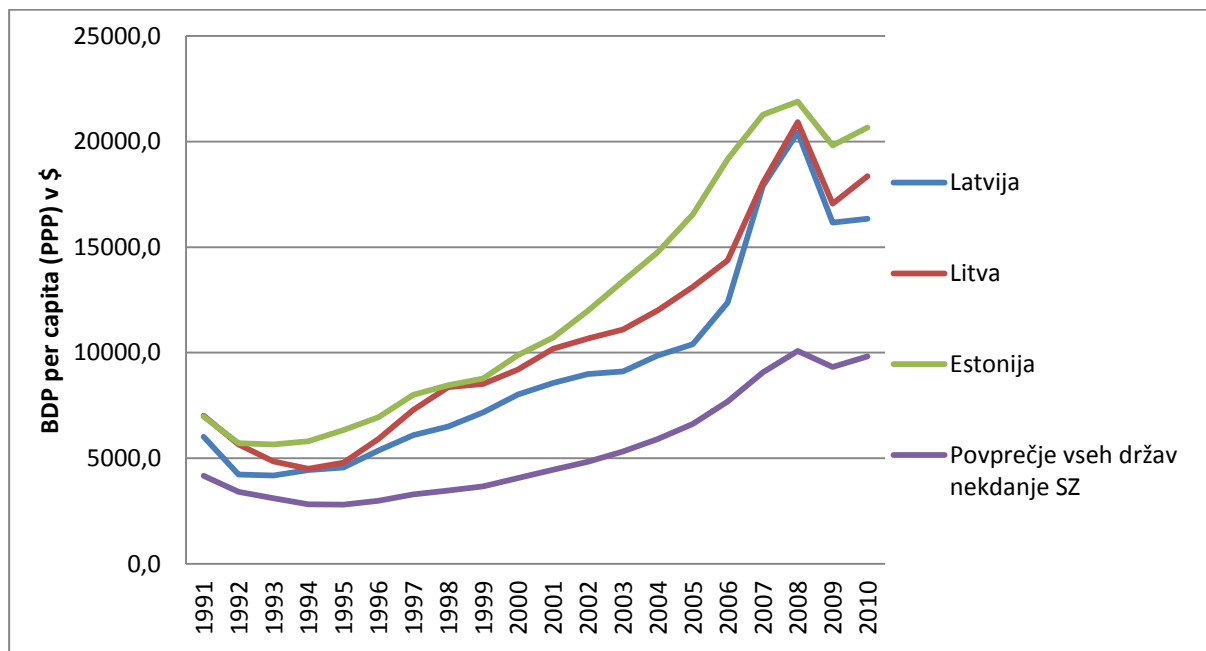
finančna neravnovesja, zaradi katerih je baltske države močno prizadela svetovna finančna kriza.

Slika 2: Rast BDP v baltskih državah v obdobju 1991–2011

Vir: European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 58 (1991–1996), 2009, str. 21 (1997–2007), 2011 (2008–2011).

Slika 3: BDP per capita (PPP, \$) v baltskih državah v obdobju 1991–2010

Vir: World bank, 2012.

3.2.1 Latvija

Latvija je majhno, odprto gospodarstvo, ki je zelo odvisno od izvoza. Dobro ima razvito gozdarsko industrijo, kmetijsko in živilsko industrijo, strojno ter elektroindustrijo, zaradi svoje geografske lege pa ima tudi sodobne transportne storitve (CIA World Factbook – Latvia). Latvija je po razglasitvi neodvisnosti leta 1991 želela čim hitreje zgraditi funkcionalno demokracijo z delujočo tržno ekonomijo. Uvedla je širok spekter reform, ki so zajemale liberalizacijo, stabilizacijo in privatizacijo gospodarstva. V obdobju od leta 1991 do 2002 je ključne reforme tudi izvedla. Uvedla je davek na osebni dohodek in DDV, liberalizirala je cene in plače, v letu 1992 je začela z obširnimi programom privatizacije in ga do leta 2002 v večini tudi uspešno izvedla. Liberalizirala je tudi obrestne mere, leta 1993 uvedla lastno valuto in izdala prve državne obveznice. Leta 1996 je bila sprejeta v Efto, leta 1999 v svetovno trgovinsko organizacijo (WTO), še istega leta pa začela pogajanja o vstopu v Evropsko unijo (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 170), v katero je bila maja 2004 tudi uradno sprejeta.

Z domačim povpraševanjem in povečanim izvozom je dosegala zelo visoke stopnje gospodarske rasti. Vstop v Evropsko unijo ji je omogočil dostop do enotnega evropskega trga in sredstev evropskih strukturnih skladov, ki so financirali velike razvojne projekte (Eurasia center). Njeno gospodarstvo je med letoma 2004 in 2007 zraslo kar za 50 %, vendar pa jo je leta 2008 svetovna gospodarska kriza močno prizadela. Doživela je eno izmed najhujših recesij med evropskimi državami (Former Soviet Republics: Winners and Losers). Njen BDP se je leta 2009 zmanjšal za 18 %, brezposelnost pa je v prvem četrtletju leta 2010 presegla 20 % (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 124). Da bi se izognila bankrotu, je vlada sprejela enega izmed najstrožjih varčevalnih programov v Evropi, prav tako pa ni opustila načrtov, da bi vstopila v euroobmočje do leta 2014. Kljub nezadovoljstvu doma je uspešen varčevalni program prepričal mednarodne posojilodajalce, še posebno Mednarodni denarni sklad in Evropsko unijo, da so s 7,5 milijardami evrov vrednim posojilom omogočili uspešno rešitev gospodarstva (Former Soviet Republics: Winners and Losers).

Latvija se tako počasi rešuje iz najhujše recesije po razglasitvi samostojnosti. Leta 2011 lahko pričakuje pozitivno gospodarsko rast predvsem zaradi povečanega izvoza. Zagotavljanje nadaljnje stabilne rasti in zmanjševanje brezposelnosti pa bo odvisno predvsem od nadaljnjih izboljšav na področju konkurenčnosti in inovativnosti produktov s poudarkom na izvozu visokotehnoloških izdelkov (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 136).

3.2.2 Litva

Litva je bila prva država, ki je razglasila neodvisnost od Sovjetske zveze leta 1990. S hitro liberalizacijo, stabilizacijo in privatizacijo je prešla iz planskega v tržno gospodarstvo. Leta 1991 je sprejela zakon o privatizaciji, liberalizirala je cene, v letu 1993 je sprejela lastno

valuto in podpisala sporazum o prosti trgovini z Rusijo. Privatizacijo je izvedla hitro in prvo fazo zaključila že leta 1995. Istega leta je vstopila tudi v Efto, leta 2000 pa v svetovno trgovinsko organizacijo (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 174). Uvedba reform je najprej povzročila padec BDP-ja, vendar je pozneje dosegala visoko stopnjo rasti. V primerjavi z drugimi baltskimi državami je ohranila tesnejše ekonomske stike z Rusijo, zato jo je tudi ruska finančna kriza leta 1998 močnejše prizadela (Eurasia Center Economic Overview – Lithuania).

Po začetnem šoku in padcu BDP-ja v začetku 90. let prejšnjega stoletja je Litva dosegala visoke stopnje rasti, ki so presegale 5 %. Z rusko finančno krizo leta 1998 pa se je njen BDP v letu 1999 skrčil za 3,9 %. Kriza ni trajala dolgo, leta 2000 je država imela 3,8 % rast BDP-ja (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 174). Litva je v obdobju pred in po vstopu v Evropsko unijo (leta 2004) postala ena izmed najhitreje rastočih držav v Evropi. Leta 2007 se je hotela priključiti evroobmočju, vendar v svojih prizadevanjih ni bila uspešna zaradi previsoke inflacije (Former Soviet Republics: Winners and Losers).

Uspešna rast se je leta 2008 nenadoma ustavila, država je po dveh desetletjih liberalnega kapitalizma postala ena izmed največjih žrtev svetovne gospodarske krize. BDP se je leta 2009 močno zmanjšal, to je za 14,8 %, posledično je brezposelnost v prvi polovici leta 2010 dosegla 18 %. Kljub temu se je ekonomija konec leta 2009 stabilizirala in je v prvi polovici leta 2010 že kazala znake okrevanja (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 126). Okrevanje se je nadaljevalo leta 2010 in tudi v letu 2011. Prej kakor v drugih državah regije se je povečalo domače povpraševanje, realne plače so zrasle, brezposelnost se je zmanjšala. Kljub temu je visoka brezposelnost (junija 2011 je znašala 15,6 %) še zmeraj velik problem. Vladna ekonomska politika je bila uspešna, obuditev gospodarske rasti je bila na začetku predvsem posledica povečanega izvoza, pozneje pa so k uspehu pripomogle tudi večje investicije in povečanje domače porabe.

Skozi obdobje globalne finančne krize je se je Litvin fiskalni deficit močno povečal (za 9,5 % v letu 2009). Država se ni vključila v skupni program pomoči Mednarodnega denarnega sklada in Evropske unije, zato se je zadolževala na evropskih finančnih trgih. Državni dolg se je s 17 % BDP-ja leta 2007 povečal na več kot 40 % leta 2011. Vlada je sprejela varčevalni načrt, ki predvideva izboljšanje fiskalne politike in izpolnitev Mastrockih kriterijev v letu 2012. Kljub temu je proračunski deficit leta 2010 še zmeraj znašal 7 % BDP-ja (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 139).

3.2.3 Estonija

Estonija se je po osamosvojitvi avgusta 1991 razvila v državo z delujočo demokracijo ter tržno ekonomijo in je najbogatejša država med naslednicami Sovjetske zveze. Ekonomska liberalizacija je v desetletju po osamosvojitvi podobno kot v drugih baltskih državah pripeljala do impresivno visokih stopenj rasti BDP-ja (Former Soviet Republics: Winners and Losers). Leta 1992 je uvedla lastno valuto, liberalizirala cene in začela obsežno privatizacijo.

Leta 1999 je bila sprejeta v svetovno trgovinsko organizacijo (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 142). Njeni najmočnejši gospodarski panogi sta elektroindustrija in telekomunikacije. Razvila je močne trgovinske povezave s Finsko, Švedsko, Rusijo in Nemčijo (CIA World Factbook – Estonia).

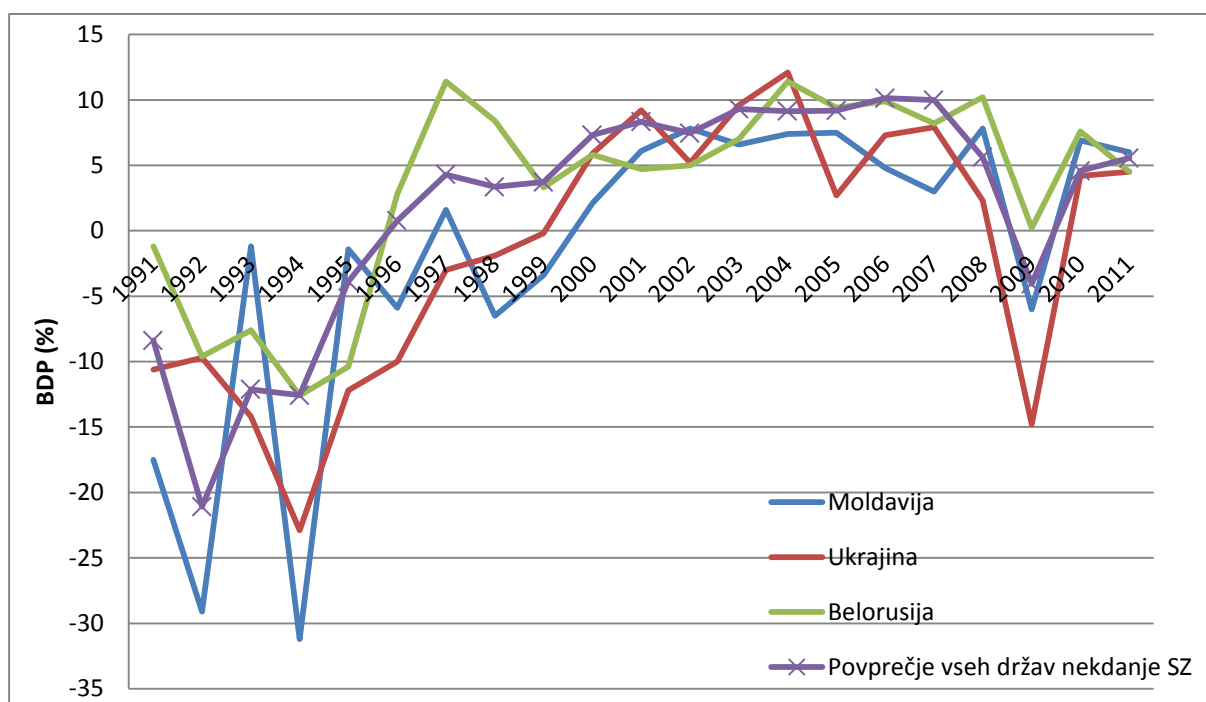
Evropski uniji se je priključila maja 2004, vstopila je na enotni evropski trg in bila deležna evropske regionalne pomoči, kar je v državi sprožilo pravi investicijski bum. Leta 2008 jo je močno prizadela svetovna finančna kriza, v letu 2009 je BDP padel za 13,9 %. Fiskalne rezerve, ki so se nakopičile v letih ekspanzije, so vladi omogočile financirati nujno potrebne ukrepe za ublažitev posledic krize. Vlada je zaradi načrtov o vstopu v euroobmočje uvedla tudi obsežne varčevalne ukrepe, ki so obdržali proračunski deficit pod 3 % BDP-ja v letu 2009 (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 112). 1. januarja 2011 je država uspešno vstopila v euroobmočje.

Čeprav je Estonijo svetovna finančna kriza močno prizadela, je njena ekonomija na dobri poti okrevanja. V prvi polovici leta 2011 je imela najvišjo gospodarsko rast med državami Evropske unije (v celotnem letu naj bi rast znašala 7,5 %). Visoka rast je predvsem posledica inovacij in povečanega izvoza, uspešna uvedba evra pa je povečala zaupanje investitorjev in potrošnikov. Estonski javni dolg je leta 2010 znašal 6,6 % BDP-ja in je najnižji med vsemi državami članicami Evropske unije. Prav ohranjanje zdrave fiskalne pozicije je ključno, da bo gospodarstvo lahko ohranjalo stabilno in visoko gospodarsko rast (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 125).

3.3 DRŽAVE VZHODNE EVROPE

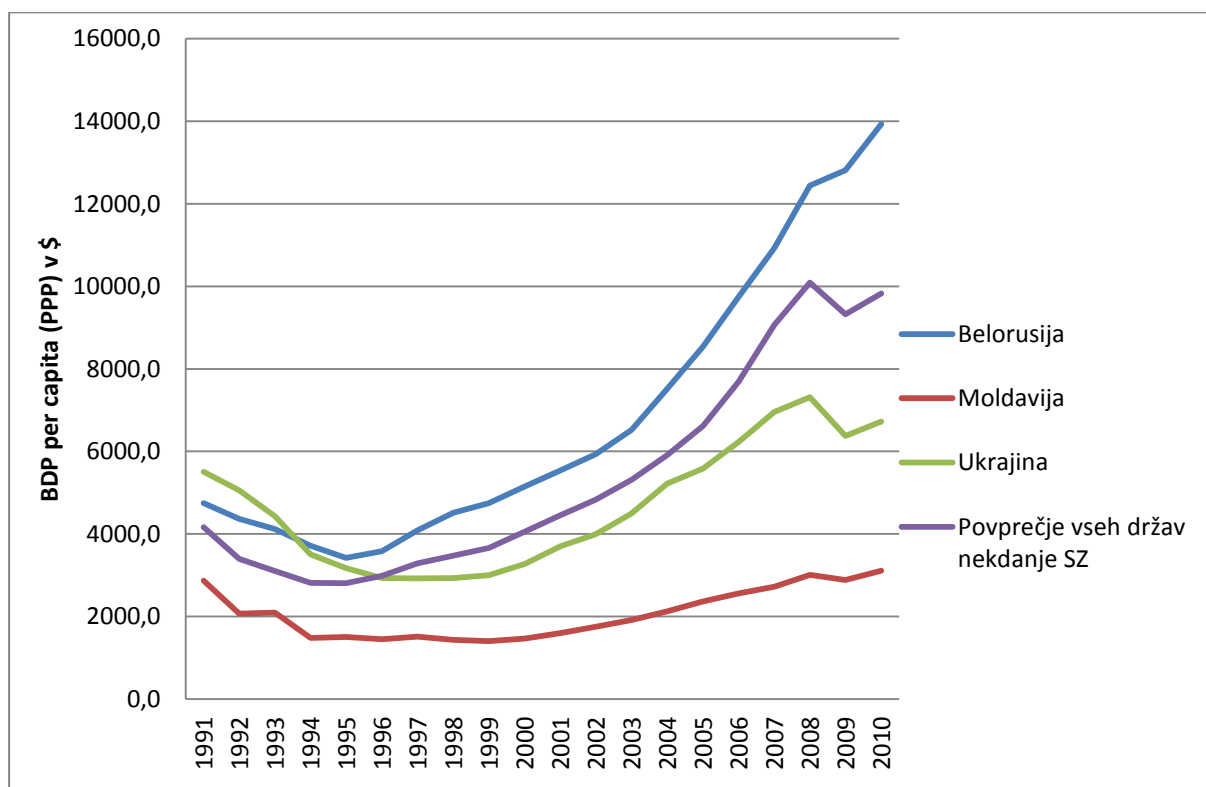
V nasprotju z baltskimi državami so imele Moldavija, Ukrajina in Belorusija precej več težav po razpadu Sovjetske zveze. Ukrajina in Moldavija sta v 90. letih zabeležili ogromen padec BDP-ja. Reforme so bile počasne in neučinkovite, medtem ko jih v Belorusiji skorajda ni bilo. Belorusija je pod avtorskim vodenjem Aleksandra Lukašenka zabeležila nekoliko nižji padec BDP-ja, vendar je to predvsem posledica njenih tesnih odnosov z Rusijo, ki jo je oskrbovala s poceni energenti. Ukrajina je začela uvajati modernejše reforme šele konec 90. let prejšnjega stoletja. Moldavija je pretežno kmetijska država brez naravnih surovin. Ta skupina držav je med vsemi regijami nekdanje Sovjetske zveze ekonomsko najslabše razvita (Zayac & Brown, 2007, str. 3, 4).

Slika 4: Rast BDP-ja v državah Vzhodne Evrope

Vir: European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 58 (1991–1996), 2009, str. 21 (1997–2007), 2011 (2008–2011).

Slika 5: BDP per capita (PPP, \$) v državah Vzhodne Evrope v obdobju 1991–2010

Vir: World bank, 2012.

3.3.1 Moldavija

Moldavija velja za najrevnejšo državo v Evropi. Glavna industrijska panoga je kmetijstvo, glavni pridelki pa so sadje, zelenjava, vino in tobak (CIA World Factbook – Moldova). Po osamosvojitvi se je njen BDP skrčil za okoli 30 % (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 178), kar je največ med vsemi državami naslednicami Sovjetske zveze. Moldavija je bila v času Sovjetske zveze kmetijska država brez naravnih surovin in izrazito izvozno usmerjena. V zameno za izvoz predvsem kmetijskih izdelkov na velik sovjetski trg je dobivala subvencionirane energente. Pogoji trgovanja so se po razpadu Sovjetske zveze močno spremenili. K poslabšanju gospodarske situacije je pripomogla tudi odcepitev pokrajine Pridnjestrovje, kjer živijo etični Rusi in Ukrajinci. Formalno je to še zmeraj del Moldavije, vendar pa nadzora nad pokrajino, ki mednarodno ni priznana kot samostojna država, praktično nima (Hensel & Gudim, 2004).

Kljub vsem težavam je Moldavija hitro uvajala tranzicijske reforme. Do sredine 90. let je liberalizirala večino cen in domače trgovine, leta 1993 je uvedla lastno valuto in z odgovorno monetarno politiko hitro ustavila hiperinflacijo z 837 % leta 1993 na 23 % leta 1995. Liberalizacija trgovinske politike in hitra privatizacija sta ji leta 2001 omogočili vstop v svetovno trgovinsko organizacijo (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 178). Od leta 2001 pa do svetovne gospodarske krize leta 2008 je dosegala stopnje rasti BDP-ja med 5 in 10 %.

Moldavijsko gospodarstvo je zelo odvisno od drugih držav. Po podatkih Svetovne banke je leta 2007 kar 36 % BDP-ja prišlo v obliki nakazil migrantskih delavcev iz tujine, poleg tega pa je tudi energetska povsem odvisna od Romunije, Ukrajine in Rusije. Za Moldavijo je zanimiv podatek, da so na svobodnih volitvah leta 2001 zmagali komunisti (Former Soviet Republics: Winners and Losers). Svetovna finančna kriza je Moldavijo prizadela prav zaradi upada finančnih tokov iz tujine. Leta 2009 se je BDP skrčil za 6 %, kar je predvsem posledica zmanjšanja domačih investicij in padca domače potrošnje (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 128). Tudi s pomočjo Mednarodnega denarnega sklada si je gospodarstvo hitro opomoglo, BDP pa je konec leta 2010 že presegel raven pred krizo. Domača potrošnja in investicije so se povečale, BDP je v letu 2010 zrasel za 6,9 %. Fiskalna in monetarna politika sta vodeni v okviru smernic Mednarodnega denarnega sklada.

Kljub uspešnemu okrevanju se gospodarstvo še vedno sooča z velikimi težavami. Velika nihanja v višini nakazil migrantskih delavcev, odvisnost od zunanje pomoči, visok proračunski deficit in nestabilnost cen predstavljajo glavne ekonomske izzive. Moldavija pa mora postati tudi energetska bolj neodvisna in se vključiti na energetske trge v Evropski uniji (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 141).

3.3.2 Ukrajina

Ukrajina je bila za Rusijo druga najpomembnejša ekonomska enota nekdanje Sovjetske zveze. Z obilico rodovitne zemlje, solidno industrijsko bazo, visoko kvalificirano delovno silo in

dobro razvitim izobraževalnim sistemom ima vse pogoje, da postane ena izmed največjih evropskih ekonomij (Eurasia Center Economic Overview – Ukraine). Po osamosvojitvi leta 1991 je država šla skozi dolgo obdobje naglega padanja BDP-ja in hiperinflacije.

V prvem desetletju po osamosvojitvi je glavno težavo predstavljalo šibko politično vodstvo. Reforme so se uvajale počasi. Ukrajina ni bila sposobna oblikovati enotne strategije in implementacije tržno usmerjenih reform, ki bi omogočile integracijo gospodarstva v evropski in globalni trg (Tsintsiruk, 2008, str. 2). Lastno valuto je uvedla šele leta 1996 (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 210). Ukrajina ni imela vzpostavljenih političnih mehanizmov, ki bi omogočali legitimno izvrševanje in uvedbo potrebnih ekonomskih politik. Vlada je bila razdeljena, nekateri so se nagibali k zahodnim oblikam ekonomske ureditve, drugi so videli prihodnost v reintegraciji z nekdanjim sovjetskim ekonomskim blokom. Zaradi teh razhajanj je bilo političnim voditeljem izredno težko sprejeti potrebno zakonodajo, ki bi omogočila liberalizacijo trgovine in spodbujanje neposrednih tujih investicij. Po letu 2000 so se zaradi povečane proizvodnje ter izvoza jekla in drugih surovin začeli kazati znaki okrevanja, rasti BDP-ja so bile stabilne (Tsintsiruk, 2008, str. 2).

Ukrajina je doživela 15 % padec BDP-ja z nastopom svetovne finančne krize leta 2009. Povpraševanje po kovinah in drugih izvoznih produktih je močno padlo, cene plina, najpomembnejšega energenta, ki ga Ukrajina uvaža, pa narasle. Domača potrošnja je zaradi obrata zunanjih trgovinskih tokov močno padla, k temu pa je pripomogel tudi nestabilen finančni sektor. Domača valuta se je navezala na ameriški dolar (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 152). Leta 2010, po predsedniških volitvah in dosegu dogovora o pomoči z Mednarodnim denarnim skladom, se je ekonomska situacija začela počasi izboljševati, gospodarska rast je znašala 4,2%, vendar lahko nadaljnje okrevanje upočasnita počasna globalna rast in nestabilen finančni sektor. Za doseganje stabilne in dolgoročne gospodarske rasti so potrebne strukturne reforme, reforme sodstva in zmanjšanje korupcije. To bi omogočilo dvig produktivnosti, zmanjšalo vplive zunanjih dejavnikov na gospodarstvo in omogočilo prihod tujih neposrednih investitorjev (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 165).

3.3.3 Belorusija

Izmed vseh republik, ki so nastale po razpadu Sovjetske zveze, je Belorusija ohranila najtesnejše ekonomske in politične odnose z Rusijo. Podobno kot Ukrajina je imela dobro razvito industrijsko bazo, obilico obdelovalnih površin in visoko izobraženo delovno silo (Eurasia Center Economic Overview – Belarus). Tesne povezave z Rusijo so ji po osamosvojitvi omogočile nekoliko lažje prehodno obdobje in ohranitev višjega BDP-ja per capita kakor sosednji Ukrajini (Former Soviet Republics: Winners and Losers). Državo avtoritativno vodi Aleksander Lukašenko. Prehod iz državno vodenega gospodarstva v svobodno tržno gospodarstvo ostaja njen glavni izziv (Eurasia Center Economic Overview – Belarus).

Belorusija je takoj po osamosvojitvi začela hitro izvajati tržne reforme. Uvedla je lastno valuto, sprejela zakon o privatizaciji, liberalizirala je cene in plače (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 122). Po vzponu Aleksandra Lukašenka na oblast se je izvedba reform močno upočasnila. Lukašenko je državo popeljal na pot tržnega socializma. Znova je uvedel administrativno kontrolo nad cenami in deviznimi tečaji, administraciji pa je omogočil intervencije v poslovno odločanje privatnih podjetij. Država je po letu 2005 spet nacionalizirala veliko število zasebnih podjetij, privatni sektor se sooča s stalnimi pritiski centralnih in lokalnih oblasti, izvajajo se tudi aretacije vodstvenih kadrov v privatnem sektorju. Močan nadzor nad delovanjem ekonomije onemogoča učinkovito poslovanje domačih in tujih podjetij (CIA World Factbook – Belarus). Kljub težavam, ki so posledica centralno vodenega gospodarstva, statistike kažejo visoko rast BDP-ja. Ta se je v obdobju od leta 2004 do leta 2009 gibala okoli 10 %, prisotni pa sta tudi visoka inflacija in nizka brezposelnost.

Tudi Belorusijo je prizadela svetovna gospodarska kriza. Leta 2009 je bila rast BDP-ja le 0,2 %. Predvsem upadanje tujega povpraševanja je močno prizadelo industrijski sektor. S pomočjo Mednarodnega denarnega sklada je Belorusiji uspelo uspešno prebroditi krizo, devalvirala je lastno denarno enoto in zaostila monetarno in fiskalno politiko. Leta 2010 je predvsem zaradi večjega izvoza in višje domače porabe gospodarska rast znašala 7,6 %. Dosegla je tudi nov dogovor z Rusijo o dobavi nafte in plin. Ta uvaja carine nad vnaprej določeno kvoto, ki predvideva obseg domače potrošnje teh surovin. To je povzročilo dodatne pritiske na njen proračunski primanjkljaj, ki je v letu 2009 znašal 13,1 % BDP-ja (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 104).

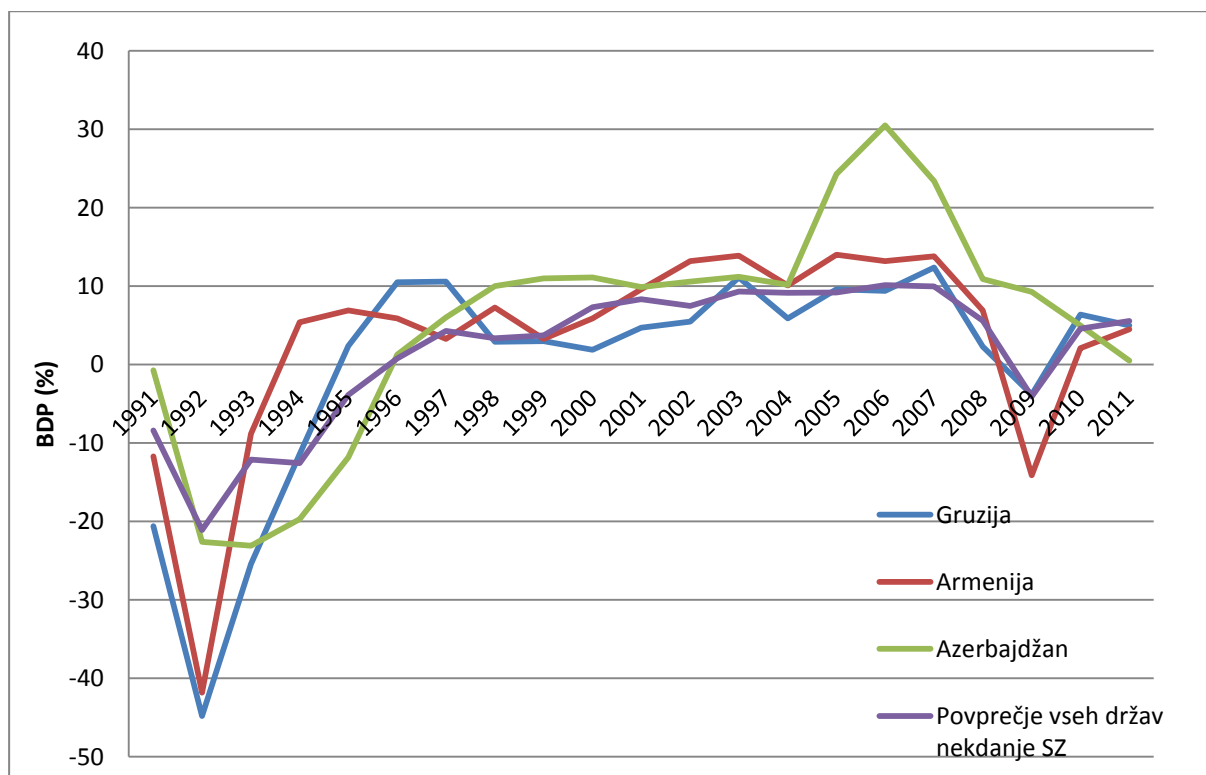
Po izteku dogovora z Mednarodnim denarnim skladom leta 2010 so oblasti zvišale pokojnine in plače v javnem sektorju ter povečale državno porabo. To je znižalo konkurenčnost in odpravilo pozitivne učinke, ki so jih prinesle devalvacija valute ter restriktivna monetarna in fiskalna politika v letu 2009. Proračunski primanjkljaj se je leta 2010 zvišal na 15,5 % BDP-ja. Ekspanzivna monetarna in fiskalna politika sta omogočili ohranitev visoke, a nestabilne stopnje rasti. Vlada je za pomoč znova zaprosila Mednarodni denarni sklad, ki pa je tokrat zaradi različnih pogledov na makroekonomske in strukturne prioritete najverjetneje ne bo odobril. Ko bo vlada izrabila vse možnosti za stimuliranje domače potrošnje in investicij, se bo gospodarska rast močno upočasnila. Obeti za stabilno gospodarsko rast v prihodnosti so odvisni predvsem od sposobnosti vlade, da izvede kredibilne stabilizacijske programe in uvede strukturne reforme (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 117).

3.4 KAVKAŠKE DRŽAVE

Med kavkaške države uvrščamo Armenijo, Azerbajdžan in Gruzijo. Azerbajdžan ima bogata nahajališča nafte in zemeljskega plina, Armenija in Gruzija pa se s posebnimi naravnimi bogastvi ne ponašata, sta predvsem tranzitni državi z mnogo bolj odprtim ekonomskim

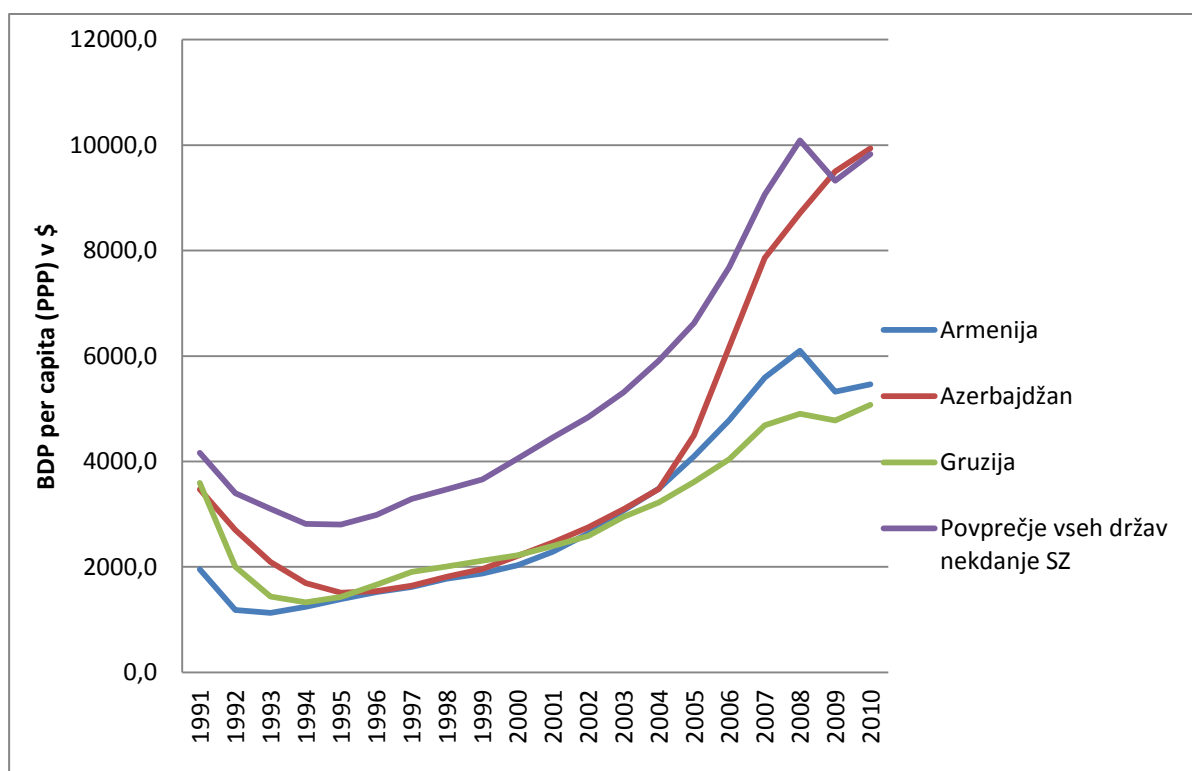
sistemom. V zadnjem desetletju je Azerbajdžan postal ena izmed najhitreje rastočih držav nekdanje Sovjetske zveze predvsem zaradi bogatih nahajališč nafte. V istem obdobju je bila gospodarska rast v Gruziji in Armeniji pozitivna, a precej nižja kot v Azerbajdžanu, v času svetovne recesije 2008/2009 pa celo negativna. Nerešeni obmejni spori med Azerbajdžanom in Armenijo ter napetosti med Gruzijo in Rusijo, ki so leta 2008 privedli do edine vojne med državami nekdanje Sovjetske zveze, predstavljajo ovire tako za politični kot tudi za ekonomski napredek regije. Svobodne in demokratične volitve so bile izpeljane v Gruziji, v Armeniji in Azerbajdžanu pa večjih demokratičnih reform ni bilo. Dolgoročne možnosti za rast ostajajo dobre, če le ne bo novih konfliktov (Sourander, 2011).

Slika 6: Rast BDP-ja v kavkaških državah

Vir: European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 58 (1991–1996), 2009, str. 21 (1997–2007), 2011 (2008–2011).

Slika 7: BDP per capita (PPP, \$) v kavkaških državah v obdobju 1991–2010

Vir: World bank, 2012.

3.4.1 Armenija

V času sovjetskega centralnoplanskega sistema je imela Armenija modern industrijski sektor, ki je v zameno za surovine in energijo dobavljal stroje, orodja in druge industrijske proizvode preostalim republikam Sovjetske zveze (CIA World Factbook - Armenia). Posledice močnega potresa leta 1988, razpad Sovjetske zveze leta 1991 in krvav konflikt z Azerbajdžanom so povzročili, da se je BDP v obdobju 1990–1993 skrčil za več kot 50 %. Nedelujoče gospodarstvo je privedlo do hiperinflacije, proračunskega deficita, zapiranja tovarn, množične emigracije in hitro naraščajoče revščine (International Development Association, 2009).

S pomočjo Mednarodnega denarnega sklada je armenska vlada začela uvajati reforme. Liberalizirala je cene in plače, leta 1993 uvedla lastno valuto, privatizirala je kmetijske površine in večino manjših podjetij (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 114). Po letu 1995 se je ekonomska situacija stabilizirala, inflacija je s 1.885 % leta 1994 padla na 2 % leta 1999. Z reformami ji je uspelo zmanjšati revščino, stabilizirati valuto in privatizirati večino majhnih in srednje velikih podjetij. Napredek je za kratko obdobje upočasnila ruska finančna kriza leta 1998, vendar so se reforme po letu 2000 nadaljevale. Tako je Armenija postajala vse bolj tržno usmerjena, odprta ekonomija in je bila leta 2003 sprejeta v Svetovno trgovinsko organizacijo (International Development Association, 2009). Velike težave Armeniji povzročajo geografska izolacija (zaradi konflikta z Azerbajdžanom je namreč zaprta meja med Azerbajdžanom in Turčijo), nizek izvoz, monopoli v pomembnih

gospodarskih sektorjih in velika gospodarska odvisnost od Rusije, ki ima v lasti večino armenske infrastrukture (CIA World factbook – Armenia).

Ker Armenija nima naravnih resursov, jo je svetovna finančna kriza močno prizadela, veliko škodo je njenemu gospodarstvu povzročila tudi vojna med Rusijo in Gruzijo (Papava, 2009). Finančni prilivi armenskih emigrantov iz tujine, ki so financirali predvsem gradbeni sektor, so močno upadli, cene glavnih izvoznih produktov so se znižale, privatni kapitalski tokovi so usahnili (International Development Association, 2009). BDP se je leta 2009 skrčil za 14 %. Uspešna protikrizna politika, obilna donatorska pomoč iz tujine, boljše gospodarske razmere v glavnih trgovinskih partnericah in ponovni finančni prilivi armenskih emigrantov so Armeniji leta 2010 omogočili gospodarsko okrevanje (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 100).

Tako se je BDP leta 2010 povečal za 2 %, leta 2011 pa naj bi rast znašala 4,6 %. Kljub okrevanju ostaja armensko gospodarstvo zelo odvisno od razmer v glavnih trgovinskih partnericah, finančnih prilivov emigrantov in tuje pomoči. Oblast v Armeniji bo morala sprejeti dodatne ekonomske reforme in vzpostaviti učinkovito pravno državo. To bi omogočilo ohranitev gospodarske rasti, povečalo njeno konkurenčnost, zmanjšalo brezposelnost in privabilo tuje investitorje (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 113).

3.4.2 Azerbajdžan

Azerbajdžan je država turških muslimanov. Po osamosvojitvi leta 1991 se je zapletel v konflikt z Armenijo glede sporne pokrajine Gorski Karabah, ki je po podpisu premirja leta 1994 de facto samostojna, vendar jo mednarodno priznava samo Armenija. Azerbajdžan je tako izgubil nadzor nad 20 % svojega ozemlja (Eurasia Center Economic Overview – Azerbaijan). Država je imela že pod Sovjetsko zvezo dokaj razvito naftno industrijo (Papava, 2009), vendar je po osamosvojitvi gospodarstvo doživelo hudo krizo. Nastopila je hiperinflacija, življenjska raven prebivalstva se je močno znižala. Razmere so se začele izboljševati po letu 1996, predvsem zaradi obsežnih tujih investicij v energetske industrijo, gradbeništvo in telekomunikacije (Eurasia Center Economic Overview – Azerbaijan).

Huda gospodarska kriza je zajela državo kmalu po razglasitvi neodvisnosti. BDP se je leta 1993 skrčil za 23 %, inflacija pa je bila 1.350 %. Leta 1992 je Azerbajdžan liberaliziral cene in uvedel lastno valuto, leta 1995 je začel sodelovati v programih Mednarodnega denarnega sklada, postopno privatizacijo pa je začel leta 1996 (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 118). Kljub zgodnjim poskusom reformiranja je dosegel le omejen napredek pri uspešni implementaciji tržno usmerjenih reform. Celoten bančni sektor obvladuje državna banka (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 102) in tudi velika večina večjih industrijskih ter infrastrukturnih podjetij ostaja v državni lasti, kjer uživajo različne davčne ugodnosti in imajo dostop do proračunskih sredstev (Papava, 2009). Veliko težavo predstavlja tudi korupcija (CIA World Factbook – Azerbaijan).

Država je po letu 2001 postajala vedno bolj odvisna od energetske industrije, saj ima velike zaloge nafte, še več pa zemeljskega plina. Pri izvozu energentov v Evropsko unijo igra pomembno vlogo naftovod Baku–Tbilisi–Ceyhan, ki povezuje Kaspijsko morje s Sredozemljem. Velika gospodarska rast v obdobju 2005–2008 je bila posledica velikega izvoza nafte in zemeljskega plina, dokaj visoko rast pa so dosegli tudi nekateri drugi sektorji v bančništvu, na področju nepremičnin in gradbeništva (CIA World Factbook – Azerbaijan). Visoka rast (9,3 %) se je kljub svetovni finančni krizi in umiritvi cen nafte ohranila tudi v letu 2009, predvsem zaradi uspešne naftne industrije. Relativna avtokracija finančnega sektorja je preprečila finančno krizo, čeprav so se povečali likvidnostni pritiski, rast kreditov pa se je ustavila. Opomogla si je tudi nenaftna industrija in je v prvi polovici leta 2010 rastla hitreje od naftnega sektorja (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 102). Zaradi vedno manjšega povečevanja naftne proizvodnje se je upočasnila tudi gospodarska rast. Leta 2010 je gospodarstvo zraslo za 5 %, predvsem zaradi velikih državnih investicij v nenaftni sektor. V kratkoročnem obdobju se bo gospodarska rast še zmanjšala, saj se proizvodnja nafte in plina v letih 2011 ter 2012 ne bo bistveno povečala. To kaže na veliko odvisnost gospodarstva od naftne industrije (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 115).

Dolgoročna gospodarska rast bo odvisna od svetovnih cen energentov, lokacije novih plinovodov in naftovodov v regiji, predvsem pa od sposobnosti države, da z naftnimi sredstvi spodbudi trajno rast v nenaftnih industrijskih sektorjih in zmanjša brezposelnost (CIA World Factbook – Azerbaijan). Država mora tudi uspešno izpeljati tržne reforme, zmanjšati korupcijo, izboljšati poslovno okolje, reformirati mora finančni sektor in si zagotoviti večji dostop na mednarodne finančne trge (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 115).

3.4.3 Gruzija

Z razglasitvijo neodvisnosti Gruzije leta 1991 se je pokazalo, kako zelo je bilo gruzijsko gospodarstvo navezano na ekonomijo Sovjetske zveze. Sledilo je dolgo obdobje politične in ekonomske negotovosti, ki se je končalo šele proti koncu stoletja (Eurasia Center Economic Overview – Georgia). Glavne ekonomske panoge Gruzije so kmetijstvo (pridelava grozdja, citrusov, lešnikov ...), rudarstvo (pridobivanje bakra, zlata) in proizvodnja majhnega industrijskega sektorja. Država je bila v preteklosti energetsko povsem odvisna od uvoza energentov iz Rusije, v zadnjem obdobju pa se vedno bolj zanaša na lastne hidroenergetske zmogljivosti ter na uvoz zemeljskega plina iz Azerbajdžana. V zadnjem času krepi položaj glavne tranzitne države med Evropo in Azijo za nafto in zemeljski plin z gradnjo plinovodov, naftovodov in železnic preko svojega ozemlja (CIA World Factbook – Georgia). Izoblikovala je tudi ugodno investicijsko klimo in privabila ogromno tujih investorjev. Njen glavni problem je visoka stopnja korupcije (Eurasia Center Economic Overview - Georgia).

Obdobje med letoma 1991 in 1994 je bilo obdobje hiperinflacije in politične negotovosti. Produkcija je močno padla, mesečna inflacija se je v letih 1993–1994 gibala med 50 in 70 %. Država je sicer uvedla lastno valuto, vendar je bila ta zaradi visoke inflacije brez vrednosti. Leta 1992 so bile cene liberalizirane. V obdobju 1994–1998 je vlada v sodelovanju s Svetovno banko in Mednarodnim denarnim skladom začela izvajati ekonomske in institucionalne reforme. Po letu 1995 je Gruzija znova beležila pozitivno gospodarsko rast. Gruzijško ekonomijo je nato leta 1998 prizadela ruska finančna kriza, ki je povzročila veliko devalvacijo njene valute, vendar se je vlada ustrezno odzvala. Država je ohranila pozitivno gospodarsko rast (Papava, 2006, str. 658, 659) ter dokaj hitro in učinkovito izvedla privatizacijo. Leta 2000 je kot druga država iz območja nekdanje Sovjetske zveze postala članica Svetovne trgovinske organizacije (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 154). V obdobju 2006–2007 je gospodarska rast presegla 10 %, predvsem zaradi obsežnih tujih investicij in velike vladne potrošnje. Rast BDP-ja se je ustavila avgusta 2008, ko se je zgodil vojaški konflikt z Rusijo zaradi separatističnih teženj v gruzijskih pokrajinah Južni Osetiji in Abhaziji (CIA World Factbook – Georgia). Z nastopom svetovne finančne krize, ki je oklestila tudi neposredne tuje investicije v Gruziji, se je BDP leta 2009 zmanjšal za 3,9 % (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 116). Gospodarstvo si je od dvojnega šoka opomoglo naslednje leto, ko je BDP zrasel za 6,4 %, predvsem zaradi povečanja proizvodnje. Neposredne tuje investicije, ki so bile pred krizo gonilna sila razvoja, pa ostajajo daleč pod predkriznimi stopnjami (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 129).

Vse od razglasitve samostojnosti je velika težava Gruzije nezmožnost učinkovitega pobiranja davkov. To se je nekoliko spremenilo po zamenjavi oblasti v letu 2004. Nova vlada je uvedla davčne reforme, okrepila davčno administracijo in začela obširen program boja proti korupciji. Ti ukrepi so privedli do višjih davčnih prihodkov (CIA World Factbook – Georgia). Po ekonomskem obratu leta 2008 je to področje postalo še pomembnejše, saj se država sooča z velikim proračunskim primanjkljajem. Trajnejša gospodarska rast bo omogočena le z nadaljnjo liberalizacijo gospodarstva, ki bo vključevala zmanjšanje regulacije, davkov in korupcije. To bi znova privabilo tuje investitorje, ki jih gospodarstvo potrebuje predvsem na področju agrokulture, v energetske sektorju in v turizmu (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 129).

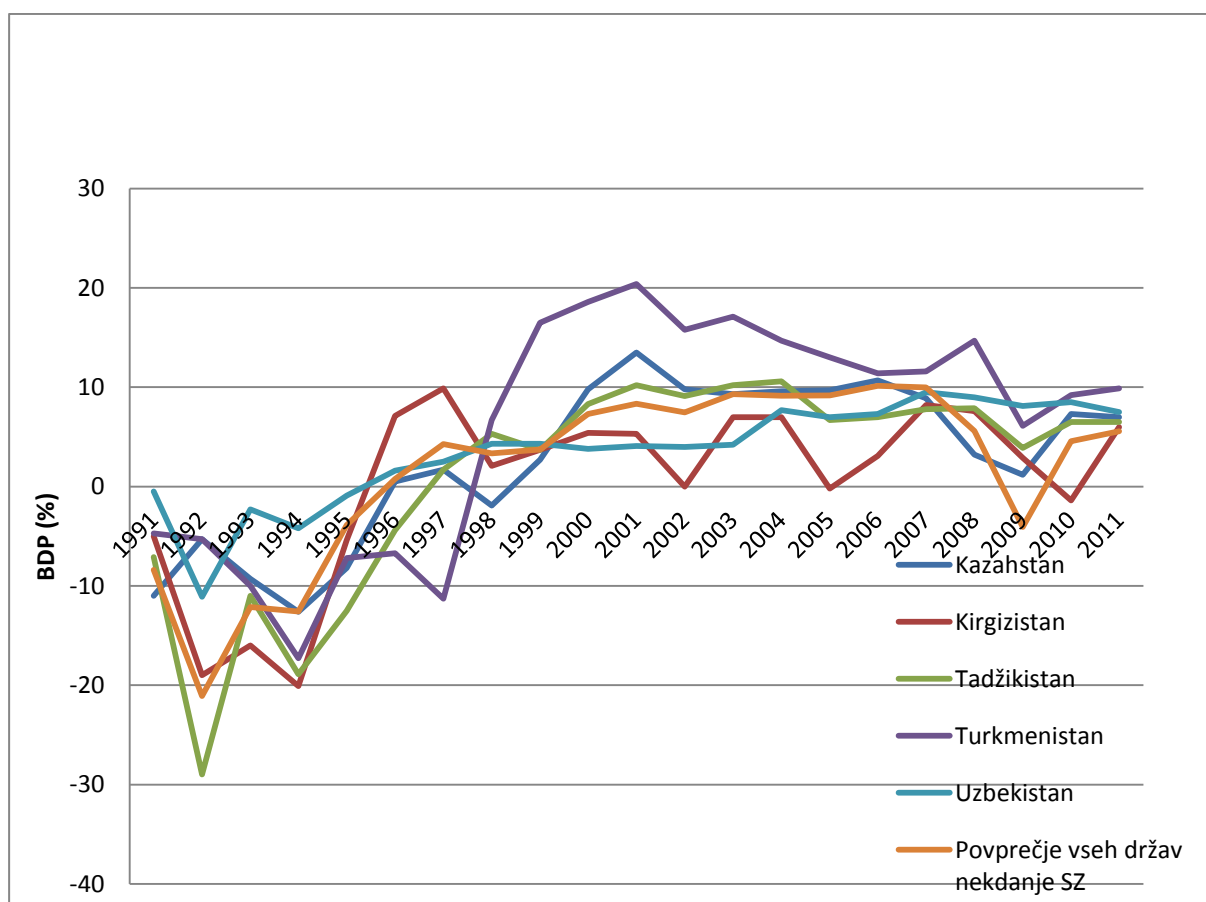
3.5 CENTRALNOAZIJSKE DRŽAVE

Med centralnoazijske države štejemo Kazahstan, Kirgizistan, Tadžikistan, Turkmenistan in Uzbekistan. Skupaj z Azerbajdžanom so spadale med najrevnejše republike v Sovjetski zvezi. Razpad skupne države je bil v regiji nepričakovan in novo nastale države nanj niso bile pripravljene. Države so zapadle v recesijo, saj so nove nacionalne meje prekinile ustaljene gospodarske povezave, ki so bile prisotne v integriranem gospodarstvu Sovjetske zveze (Pomfret, 2003, str. 12). Naravna bogastva novonastalih držav v regiji so predstavljala veliko priložnost za uspešen gospodarski razvoj. Kazahstan ima bogata nahajališča nafte,

Turkmenistan in Uzbekistan imata ogromne zaloge zemeljskega plina, Kirgizistan in Uzbekistan pa nahajališča zlata (Pomfret, 2011, str. 2).

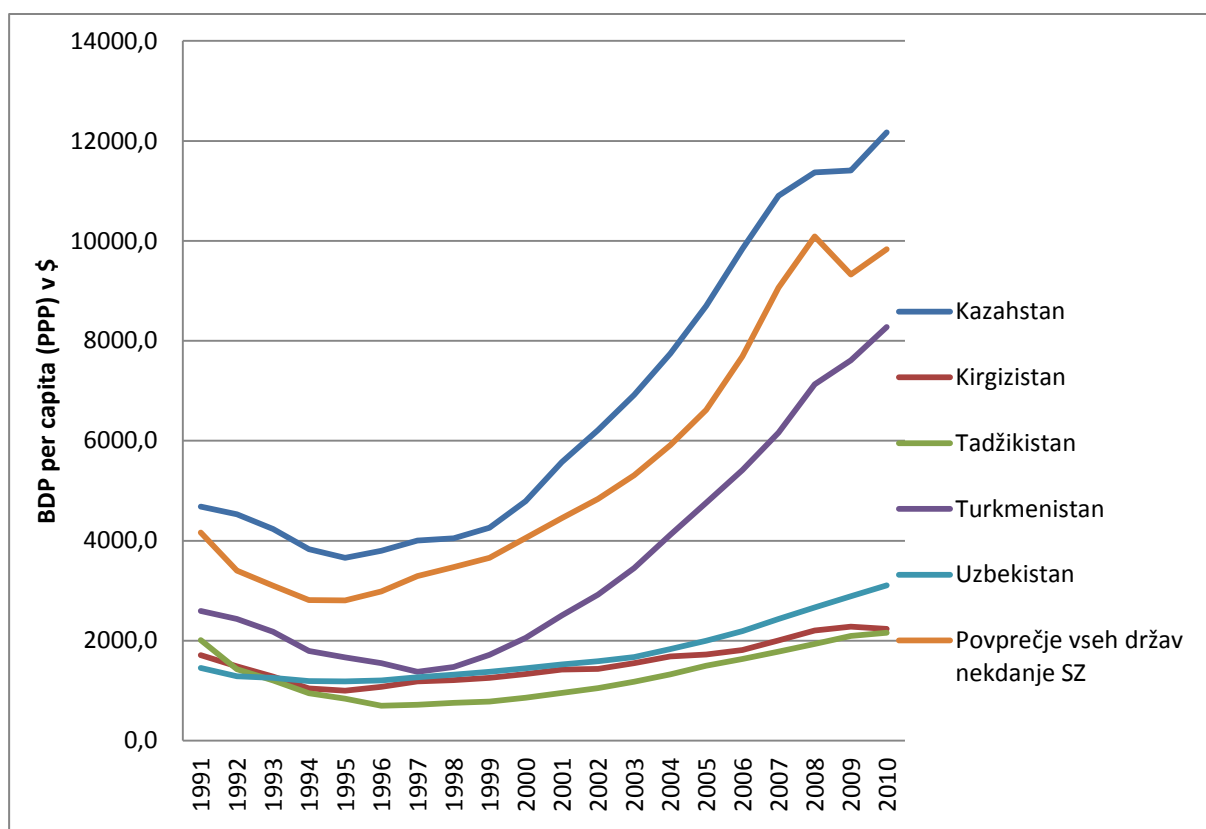
Rezultati so dandanes različni. Kazahstan in Turkmenistan imata visoko stopnjo gospodarske rasti, medtem ko je pri drugih treh državah gospodarska rast precej manjša. Kljub ekonomskemu napredku je revščina v vseh državah visoka, tržne reforme se izvajajo zelo počasi, velik problem je korupcija. V Tadžikistanu in Kirgizistanu reform skorajda ni bilo, državi nimata omembe vrednih zalog nafte in plina, Tadžikistan pa je prestal še dolgotrajno in krvavo državljansko vojno (Zayac & Brown, 2007, str. 3). Nobena država ni izvedla svobodnih in demokratičnih volitev, vodijo jih večinoma diktatorji in njihove dinastije. Spremembe so se zgodile samo v Kirgizistanu, kjer je bil pod pritiskom ljudstva leta 2005 odstavljen voditelj Askar Akajev, vendar pa je bil pet let pozneje podobno zamenjan tudi njegov naslednik Kurmanbek Bakijev (Magill, S., Rice-Oxley, M., Ridley, R. & Sedghi, A., 2011, Guardian).

Slika 8: Rast BDP-ja v centralnoazijskih državah

Vir: European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 58 (1991–1996), 2009, str. 21 (1997–2007), 2011 (2008–2011).

Slika 9: BDP per capita (PPP, \$) v centralnoazijskih državah v obdobju 1991–2010

Vir: World bank, 2012.

3.5.1 Kazahstan

Kazahstan je, če izvzamemo Rusijo, geografsko največja republika nekdanje Sovjetske zveze. Ima ogromne zaloge fosilnih goriv ter tudi drugih mineralov in kovin, kot so uran, baker in cink. Ima tudi velik kmetijski sektor, v katerem imata glavno vlogo proizvodnja žita in živinoreja (CIA World Factbook – Kazakhstan). Kazahstan je neodvisnost razglasil kot zadnja republika nekdanje Sovjetske zveze. Precej višji BDP per capita in ogromne količine v Sovjetski zvezi podcenjenih naravnih zalog so Kazahstanu ob osamosvojitvi omogočili najboljši ekonomski položaj med novonastalimi centralnoazijskimi državami, z velikim potencialom za nadaljnji razvoj. Kljub temu je bil prehod iz komunističnega sistema v tržno usmerjen sistem težaven (Pomfret, 2003, str. 17, 18).

Kazahstan je lastno valuto uvedel leta 1993, leto pozneje je liberaliziral cene in začel masovno privatizacijo. Leta 1995 je vstopil v carinsko unijo z Rusijo in Belorusijo (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 162). Privatizacija je bila izvedena hitro in je omogočila insajderjem ter ljudem z dobrimi političnimi povezavami prevzem nadzora nad glavnimi bogastvi države. Režim je postal avtorski in skorumpiran in državo vse od leta 1991 vodi predsednik Nazarbaev.

V obdobju 1992–1995 se je BDP zmanjšal za skoraj polovico. Celotna gospodarska infrastruktura s plinovodi in naftovodi je vodila na ozemlje Rusije, saj sta bila načrpana nafta in plin kot tudi druge surovine (rudnine) primarno namenjeni oskrbovanju velikih industrijskih kompleksov v Sibiriji in na Uralu. Rusija je tako imela nadzor nad celotnim izvozom energentov Kazahstana, kar ji je omogočalo obračunavanje visokih transportnih tarif, Kazahstanu pa preprečevalo prodajo surovin po svetovnih cenah. V obdobju 1996–1997 je gospodarstvo počasi začelo rasti, vendar je bilo leta 1998 spet močno prizadeto zaradi ruske finančne krize (Pomfret, 2003, str. 18). Po letu 1998 so začele svetovne cene nafte naraščati, kar je znova okrepilo kazahstansko gospodarstvo. Z velikimi tujimi investicijami v naftno industrijo se je začel po letu 2000 izvoz nafte iz leta v leto večati. Prihodki od energentov so močno narasli in država je za njihovo upravljanje ustanovila naftni državni sklad (Pomfret, 2011, str. 9). V obdobju 2000–2007 se je rast BDP-ja gibala med 9 in 10 %.

Z nastopom svetovne finančne krize leta 2008 in posledično s padcem cen nafte ter drugih proizvodov je Kazahstan zapadel v recesijo (CIA World Factbook – Kazakhstan). Gospodarstvo si je v zadnjem četrtletju 2009 spet opomoglo in rast BDP-ja je leta 2009 znašala 1,2 %. Zaradi višjih cen proizvodov in fiskalnih spodbud se je rast nadaljevala v letu 2010 in dosegla 7,3 %. Protikrizni program ekonomske stabilizacije je po večini financiral naftni državni sklad (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 120). Kazahstansko gospodarstvo si je od svetovne finančne krize v veliki meri opomoglo in tudi v letu 2011 doseglo 7 % gospodarsko rast (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 133).

Kljub solidnim makroekonomskim kazalcem, se vlada zaveda, da se njeno gospodarstvo preveč opira na naftno in rudarsko industrijo. Zadalja si je ambiciozen diverzifikacijski program, ki se osredotoča na razvoj drugih gospodarskih sektorjev, kot so: transport, farmacevtska in petrokemična industrija, telekomunikacije ter prehrabna industrija. Prizadeva si tudi pridobiti članstvo v Svetovni trgovinski organizaciji, kar bi ji še dodatno izboljšalo možnosti za trajen gospodarski razvoj (CIA World Factbook – Kazakhstan).

3.5.2 Kirgizistan

Kirgizistan je revna gorska država s prevladujočim kmetijskim sektorjem. Glavni produkti so bombaž, tobak, volna in meso. V večjih količinah država izvaža le bombaž in tobak. Industrijski izvozni produkti so zlato, živo srebro, uran, zemeljski plin in električna energija. Gospodarstvo je močno odvisno od proizvodnje zlata v največjem rudniku Kumtor (CIA World Factbook – Kyrgyzstan). Po osamosvojitvi je gospodarstvo doživelo recesijo, saj je bilo močno integrirano v ekonomski sistem Sovjetske zveze (Pomfret, 2003, str. 19).

Med letoma 1993 in 1998 je bil Kirgizistan daleč najbolj reformistično usmerjena centralnoazijska država. Maja 1993 je kot del reformnega programa prva uvedla nacionalno valuto. Sledila je priporočilom mednarodnih finančnih institucij in do leta 1995 uspešno

ukrotila visoko inflacijo. Liberalizirala je cene in leta 1998 kot prva država nekdanje Sovjetske zveze vstopila v Svetovno trgovinsko organizacijo. Težave je imela s privatizacijo zemlje in večjih podjetji, saj so ta po večini poslovala negativno. Edina izjema je bil rudnik zlata Kumtor, ki je proti koncu 90. let prejšnjega stoletja prispeval kar šestino letnega BDP-ja države. Načrtovala je tudi ambiciozne institucionalne reforme, vendar je imela velike težave z realizacijo (Pomfret, 2003, str. 19, 20).

Padec produkcije je bil po osamosvojitvi visok, vendar si je gospodarstvo do sredine leta 1995 opomoglo. Tudi izvoz se je začel povečevati (CIA World Factbook – Kirgizistan). Gospodarska rast je bila leta 1996 in 1997 pozitivna. Kirgizistan je bil uspešen pri obvladovanju inflacije, vendar je imel velike fiskalne deficite, saj se trošenje države ni prilagajalo višini prihodkov. Primanjkljaje je financiral s finančno pomočjo Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke, vendar se mu je zaradi tega močno povečal zunanji dolg. Leta 1998 je gospodarstvo prizadela ruska finančna kriza, ki je še posebej močno udarila po šibkem finančnem sektorju (Pomfret, 2003, str. 20). Zaradi zelo razširjene revščine in etničnih napetosti med severom in jugom države je leta 2005 s tulipanovo revolucijo oblast prevzel predsednik Bakijev (BBC – Former Soviet Republics). Vlada je pod njegovim vodstvom s pomočjo mednarodnih finančnih institucij sprejela srednjeročno strategijo za zmanjšanje revščine in spodbujanje gospodarske rasti. Predvsem zaradi višjih cen zlata se je gospodarska rast v letih 2007 in 2008 gibala okoli 8 %, leta 2009 pa se je zmanjšala na 2,9 %. V nemirih aprila 2010 je bil odstavljen tudi predsednik Bakijev (CIA World Factbook – Kirgizistan). Nemiri so povzročili velik upad proizvodnje v kmetijstvu, gradbeništvu, trgovini in drugih storitvah. Ekonomija si je opomogla v drugi polovici leta, BDP pa se je v celotnem letu skrčil za 1,4 %. Najhujše posledice menjave oblasti je utrpel finančni sektor, saj je kar nekaj bank šlo v začasno administracijo in dokapitalizacijo. Vsemu navkljub pa je finančni sektor le ohranil stabilnost. Fiskalni deficit je leta 2010 znašal 6 % in se bo v letu 2011 povečal zaradi izvedenega dviga plač v javnem sektorju, ki pa je bil potreben za ohranitev socialne stabilnosti.

Po predvidevanjih naj bi gospodarstvo Kirgizistana nadaljevalo okrevanje tudi v letih 2011 in 2012, gospodarska rast naj bi bila 6 in 4 % (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 135). Uspešen boj proti korupciji, prestrukturiranje domače industrije, napredek v gradbeništvu in prihod tujih investorjev so glavni dejavniki za zagotovitev uspešne dolgoročne rasti (CIA World Factbook – Kirgizistan).

3.5.3 Tadžikistan

Izmed vseh republik nekdanje Sovjetske zveze ima Tadžikistan najnižji BDP per capita (World Bank, 2012). Zaradi skromnih (neobstoječih) zaposlitvenih možnosti več kot milijon državljanov dela v tujini, večinoma v Rusiji, in s tako zasluženim dohodkom (svojimi prispevki) pomaga preživeti družinam v Tadžikistanu. Država je podobno kot Kirgizistan usmerjena predvsem v kmetijstvo, njen najpomembnejši pridelek je bombaž. Ima tudi nekaj

zalog srebra, zlata, urana in volframa. Industrijski sektor je majhen: obsega le veliko tovarno aluminija, nekaj manjših hidroenergetskih obratov in majhnih tovarn lahke in živilske industrije (CIA World Factbook – Tajikistan).

Tadžikistan je veljal za obubožano republiko že v času Sovjetske zveze, življenjske razmere pa so se zaradi državljanske vojne, ki je izbruhnila kmalu po osamosvojitvi, samo še poslabšale. Vojna je zahtevala na desettisoče življenj in ustvarila ogromno beguncev. Končala se je z mirovnim sporazumom leta 1997. Močno je poškodovala že tako šibko ekonomsko infrastrukturo in povzročila velik padec industrijske in kmetijske proizvodnje. Med vojno je bilo uničenih ali poškodovanih ogromno mostov, cest in druge infrastrukture, ki je do danes državi še ni uspelo popraviti. Gospodarstvo si ni nikoli zares opomoglo, revščina pa je široko razširjena.

Po podpisu premirja je vlada začela voditi liberalnejšo politiko. Sledila je nasvetom mednarodnih finančnih institucij, vendar pa je bila implementacija politik v praksi nezadostna. Centralna vlada ne obvladuje celotnega nacionalnega teritorija. Vojno obdobje in obsežna razširjenost trgovine z mamili onemogočata oblikovanje civilne družbe (Pomfret 2003, str. 20). Zaradi korupcije, šibkega vladnega nadzora, nesprejetih strukturnih reform, nestabilne oskrbe z energijo in velikega zunanjega dolga ostaja ekonomska situacija krhka in nestabilna. Vlada velike upe polaga na izgradnjo najvišjega jeza na svetu v mestu Roghum, kar bi močno povečalo proizvodnjo elektrike (CIA World Factbook – Tajikistan). Prva faza projekta bo znašala kar četrtno celotnega BDP-ja države. Vlada poskuša zbrati potrebna sredstva na vse načine. V letu 2010 je s prisilno prodajo delnic domačim podjetjem celotno gospodarstvo (dejansko) dodatno obdavčila za 3 % BDP-ja, sporen način zbiranja sredstev pa je pozneje opustila zaradi pritiskov Svetovne banke, Mednarodnega denarnega sklada in preostalih donatorjev (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 146).

Svetovna gospodarska kriza je prizadela tudi Tadžikistan. Rast BDP-ja je v letu 2008 znašala 7,9 %, v letu 2009 pa je padla na 3,9 %. Gospodarstvo je leta 2010 okrevalo ob 6,5 % rasti predvsem zaradi večje proizvodnje hidroenergije, rasti gradbenega sektorja in višjih finančnih prilivov od emigrantov (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 159). Tadžikistan uvozi približno 60 % hrane pretežno po železnici skozi sosednji Uzbekistan (CIA World Factbook – Tajikistan). Zaradi močne odvisnosti od svetovnih cen hrane in surovin ter tudi zavorljive transportnih tarif, ki jih Tadžikistanu zaračunava Uzbekistan, je gospodarstvo Tadžikistana močno izpostavljeno inflacijskim pritiskom. Veliko težava te države je tudi visok zunanji dolg (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 146).

Rast BDP-ja naj bi v letu 2011 dosegla 6,5 %, v letu 2012 pa 5,5 %. Glavna tveganja nadaljnji uspešni rasti predstavljajo nihanja svetovnih cen dobrin. Rast teh bo negativno vplivala na trgovino, finančne prilive emigrantov iz tujine in na neposredne tuje investicije. Vlada mora zagotoviti stabilno makroekonomsko okolje, ki bo omogočalo uspešen nadaljnji razvoj gospodarstva (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 159).

3.5.4 Turkmenistan

Turkmenistan je puščavska država z velikimi zalogami nafte in zemeljskega plina. V oazah in ob namakalnih kanalih intenzivno gojijo bombaž. V kmetijstvu je zaposlenega več kot polovica delovno sposobnega prebivalstva, čeprav prinaša le 10 % BDP-ja (CIA World Factbook – Turkmenistan). Zemeljski plin in v manjši meri bombaž sta (tudi) njena glavna izvozna produkta.

Državo vodi avtorski režim, ki je najtrši med vsemi centralnoazijskimi državami. Po osamosvojitvi je državno oblast prevzel predsednik Turkmenbaši, ki je imel popoln nadzor nad prihodki od bombaža in zemeljskega plina. S populističnimi ukrepi je prebivalstvu za potrebe gospodinjstev zagotovil brezplačno vodo, elektriko, plin, ogrevanje in nekatere druge osnovne dobrine (Pomfret, 2003, str. 21). Velike vsote je porabil za izpeljavo prestižnih projektov, ki so gradili in povečevali njegov kult osebnosti. V času njegovega vladanja je veliko denarja izginilo na razne račune bank v tujini (Pomfret, 2011, str. 10). Turkmenbaši je umrl leta 2006, njegov naslednik Berdimukhamedov pa nadaljuje avtorsko politiko svojega predhodnika (BBC – Former Soviet Republics).

Turkmenistanski režim ni naklonjen ekonomskim reformam. Za vzdrževanje neučinkovitega in skorumpiranega gospodarstva porablja prihodke od izvoza zemeljskega plina in bombaža (CIA World Factbook – Turkmenistan). Kljub sprejetju nacionalnega privatizacijskega programa v letu 1994 ostaja večina strateškega premoženja v državni lasti (European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 206), privatizacijski cilji ostajajo nizki (CIA World Factbook – Turkmenistan).

Razvojna strategija predsednika Turkmenbašija je temeljila predvsem na povečevanju dodane vrednosti v energetske in bombaznem sektorju (Pomfret, 2003, str. 21). Večino prihodkov je v prvem obdobju po osamosvojitvi prinašal izvoz bombaža, ki pa je proti koncu 90. let prejšnjega stoletja močno upadel predvsem zaradi pomanjkanja vladnih spodbud kmetijskemu sektorju. Na drugi strani pa so se po letu 2000 zaradi rasti cen na svetovnem trgu prihodki od izvoza zemeljskega plina povečali (Pomfret, 2011, str. 19).

Veliko težavo je v Turkmenistanu predstavljala slaba infrastruktura, ki je bila usmerjena izključno preko Rusije na trge nekdanje Sovjetske zveze, zato je večino plina izvažal v Ukrajino, Azerbajdžan in Rusijo. Prihajalo je do barbarske menjave in do plačilne nediscipline, zaradi katere je v obdobju 1997–1999 popolnoma ustavil izvoz plina v Ukrajino. Plačilni pogoji in pogajalska pozicija Turkmenistana so se izboljšali šele po letu 2003 (Pomfret, 2011, str. 19), dokončno pa je bil ruski monopol nad turkmenistanskim izvozom plina zlomljen leta 2009 z izgradnjo dodatnih plinovodov na Kitajsko in v Iran (CIA World Factbook – Turkmenistan).

Zaradi velikega izvoza zemeljskega plina in neintegriranosti drugih panog gospodarstva v svetovne trge svetovna gospodarska kriza turkmenistanskega gospodarstva ni bistveno prizadela. BDP je v letu 2008 zrasel za 10 %, v letu 2009 pa za 6,1 %. Padec rasti BDP-ja je bila posledica ruske omejitve tranzita zemeljskega plina v druge države po nesreči na plinovodu aprila 2009. Zmanjšane prodaje plina takrat Turkmenistanu ni uspelo nadomestiti kljub večji prodaji Kitajski in Iranu. (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 150). Gospodarska rast se je v letih 2010 (9,2 %) in 2011 (9,9 %) spet nadaljevala predvsem spričo večjega izvoza plina v Iran in na Kitajsko ter zaradi izpeljav vladnih investicij v energetske sektor (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 163).

Po smrti predsednika Turkmenbaša leta 2006 njegov naslednik Berdimukhamedov nadaljuje njegovo avtorsko politiko in ne oblikuje pozitivnejšega okolja, ki bi privabilo tuje investitorje. Odnosi s tujimi družbami in koncerni ostajajo centralizirani in spolitizirani, za stik s predsednikom pa je treba plačati visoke podkupnine (Pomfret, 2011, str. 20). Predsednik je uvedel nekatere reforme menjalnega tečaja, znižal državne subvencije na bencin in podprl razvoj posebnega turističnega kompleksa ob Kaspijskem morju, večjih tržno usmerjenih reform pa noče implementirati. Poseben problem Turkmenistana je državno skrivanje ekonomskih statistik, podatki o višini in rasti BDP-ja so podvrženi velikim napakam in so zato posledično nezanesljivi (CIA World Factbook – Turkmenistan).

3.5.5 Uzbekistan

Uzbekistan je s 25 milijoni prebivalcev najbolj poseljena centralnoazijska država (Pomfret, 2003, str. 21). Več kot 60 % prebivalstva živi v gosto naseljenih urbanih območjih. Država ima velike zaloge zemeljskega plina in zlata ter je druga največja izvoznica bombaža na svetu. V letu 2010 je pridelala ogromno količino bombaža ob rekordnih svetovnih cenah, postopoma pa se usmerja tudi v gojenje drugih kmetijskih izdelkov.

Po razglasitvi neodvisnosti je vlada ohranila sovjetski model komandne ekonomije z velikimi subvencijami ter strogim nadziranjem produkcije in cen (CIA World Factbook – Uzbekistan). Kljub temu je država doživela le blažjo tranzitno recesijo, najmanjšo med vsemi državami nekdanje Sovjetske zveze. K ublažitvi krize so pripomogle predvsem stalno naraščajoče svetovne cene bombaža v obdobju 1992–1996 (Pomfret, 2011, str. 21). Uzbekistansko glavno mesto Taškent je bilo pred osamosvojitvijo regionalno središče azijskega dela Sovjetske zveze, zato je Uzbekistan nasledil dobro razvito industrijo, odlično infrastrukturo in učinkovito administracijo, kar mu je omogočilo uspešen izvoz bombaža in zlata na svetovne trge. Ker je stopnja korupcije v Uzbekistanu nižja kot v sosednjih centralnoazijskih državah, je centralni nadzor učinkovitejši, boljše pa so tudi javne storitve (Pomfret, 2003, str. 22).

Zaradi zgodovinske tradicije in uveljavljene pozicije regionalnega administrativnega središča v centralni Aziji se je Uzbekistan po osamosvojitvi obnašal zelo samostojno pri oblikovanju

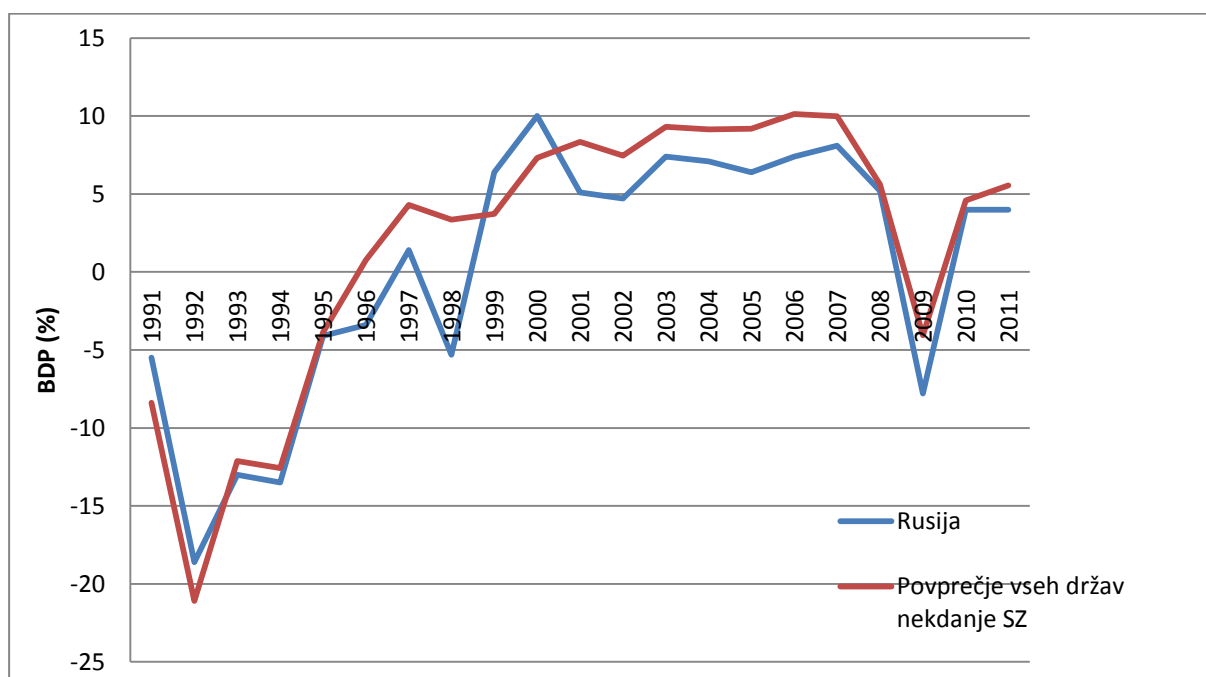
ekonomskih politik, z mednarodnimi denarnimi institucijami je vzdrževal hladne odnose, gospodarske reforme pa uvajal počasi (Pomfret, 2003, str. 22). V zadnjem času se vlada zaveda, da mora izboljšati investicijsko klimo, vendar kljub temu podpira ukrepe, ki krepijo njen nadzor nad poslovnimi subjekti in njihovimi odločitvami. Prisotna je velika neenakost v distribuciji dohodka, zato nižji sloji prebivalstva živijo v revščini (CIA World Factbook – Uzbekistan). Država močno posega v bančni sistem, finančni sektor dominirajo banke v državni lasti (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 163).

Uzbekistan v zadnjih nekaj letih beleži dokaj visoko, 8 % rast BDP-ja. Vzroki tičijo predvsem v naraščajočih cenah njegovih glavnih izvoznih produktov – zemeljskega plina, bombaža in zlata. Svetovna finančna kriza ga v veliki meri ni prizadela, ker ni prisoten na svetovnih finančnih trgih (CIA World Factbook – Uzbekistan). Pričakovana gospodarska rast bo po predvidevanjih visoka tudi naslednja leta. Glavna tveganja za nadaljnji gospodarski razvoj države so: morebiten upad svetovnega povpraševanja po njenih glavnih izvoznih produktih, možen zastoj ukrepov oz. prepočasna implementacija tržno usmerjenih ciljev (reform), preveliko vmešavanje države v gospodarstvo in izvajanje restrikcij pri valutni menjavi, ki omejujejo trgovino in razvoj privatnega sektorja (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 163)).

3.6 RUSIJA

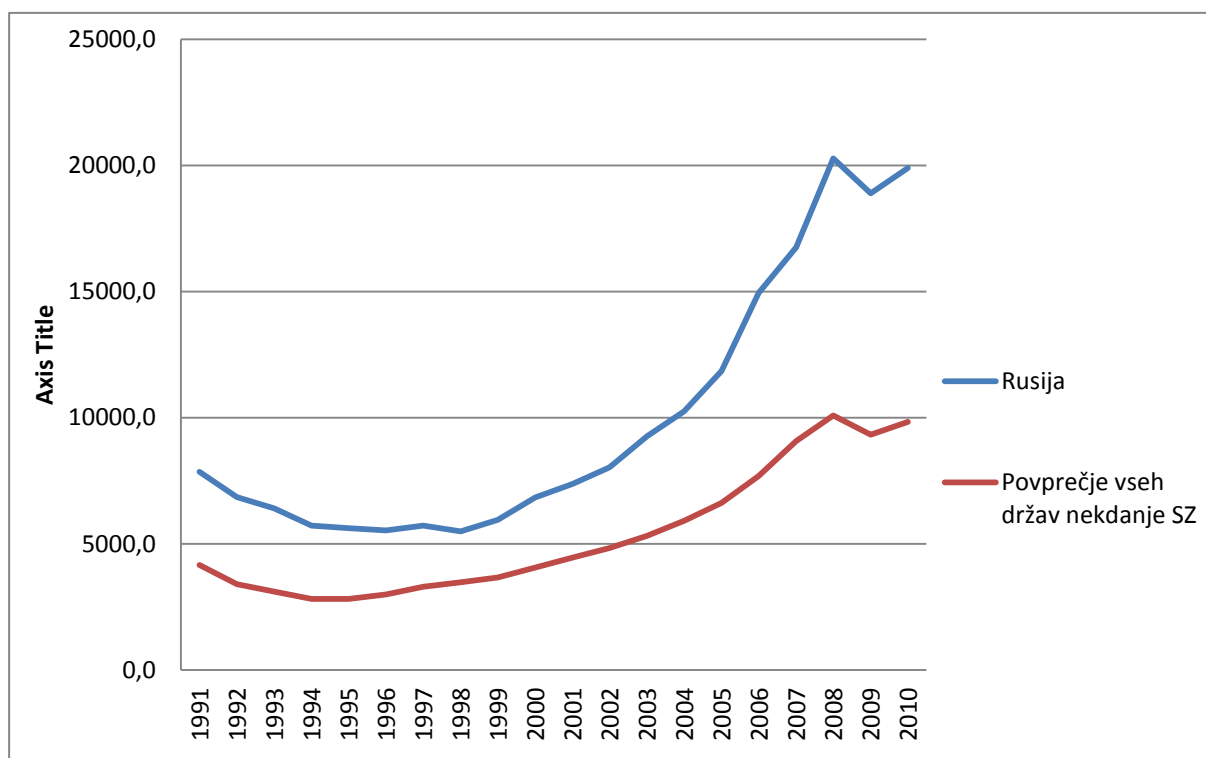
Po razpadu Sovjetske zveze je samostojna Rusija prehodila trnovo pot iz izolirane centralnoplanske ekonomije v globalno, tržno usmerjeno ekonomijo. Njena industrija temelji na ogromnih zalogah naravnih bogastev. Je največja proizvajalka nafte na svetu, saj je v letu 2011 prehitela Saudsko Arabijo. Ima velika nahajališča nafte, zlata, srebra, platine, urana, grafit, železa in drugih surovin. Po zalogah premoga je na drugem mestu na svetu. Poleg primarnih surovin izvaža jeklo in aluminij, za potrebe domačega trga pa ima razvito tudi drugo industrijsko proizvodnjo. Rusija je zaradi odvisnosti od izvoza surovin zelo občutljiva na spreminjanje svetovnih cen le-teh in zato posledično toliko bolj podvržena globalnim gospodarskim ciklom (CIA World Factbook – Russia).

Slika 10: Rast BDP-ja v Rusiji v obdobju 1991 – 2011

Vir: European Bank for Reconstruction and Development, 2002, str. 58 (1991–1996), 2009, str. 21 (1997–2007), 2011 (2008–2011).

Slika 11: BDP per capita (PPP, \$) v Rusiji v obdobju 1991–2010

Vir: World bank, 2012.

Takoj po razglasitvi neodvisnosti je Rusija začela uvajati radikalne ekonomske reforme. Januarja 1992 je liberalizirala večino cen, med letoma 1993 in 1994 pa je izvedla obsežen privatizacijski program, s katerim je večino delnic podjetij v državni lasti prenesla v lastništvo njihovih menedžerjev, delavcev in predstavnikov zainteresiranih javnosti. Hiter privatizacijski program je ljudem s političnimi poznanstvi omogočil večinsko lastništvo v največjih ruskih podjetjih. Tako se je oblikovala elita ekstremno bogatih ljudi, ki jih poznamo kot oligarhe. V letu 1995 je država s pomočjo Mednarodnega denarnega sklada stabilizirala rubelj. Leta 1998 je Rusija doživela finančno krizo, ki jo je sprožila kombinacija občutnega padca svetovnih cen nafte in posledic azijske finančne krize (Shleifer, 2005, str. 153). BDP se je v tem letu znižal za 5,3 %. V desetletju, ki je sledilo, pa je rusko gospodarstvo rastlo v povprečju 7 % na leto, razpoložljiv dohodek se je podvojil in oblikoval se je srednji sloj prebivalstva.

V letu 2009 je rusko gospodarstvo spet prizadela svetovna gospodarska kriza. Vzroki tičijo v nižjih cenah nafte in zmanjševanju tujega kreditiranja, od katerega je bilo rusko gospodarstvo precej odvisno (CIA World Factbook – Russia). BDP se je leta 2009 skrčil kar za 7,9 %. Oblast se je na krizo odzvala stimulatивно. Spodbudila je modernizacijo industrije in storitvenih dejavnosti ter podprla razvoj visokotehnološkega sektorja, kar bi zmanjšalo odvisnost gospodarstva od izvoza nafte in zemeljskega plina (European Bank for Reconstruction and Development, 2010, str. 138). Ekspanzivna fiskalna politika se je nadaljevala, k okrevanju pa so pripomogle tudi višje cene nafte. V letu 2010 je Rusija znova zabeležila pozitivno, 4 % rast BDP-ja.

Pozitivna gospodarska rast se pričakuje tudi v naslednjih letih. Glavni izziv Rusije ostaja dizertifikacija gospodarstva in zmanjševanje odvisnosti od izvoza nafte in drugih surovin (European Bank for Reconstruction and Development, 2011, str. 151). Ostajajo pa še nekateri nerešeni problemi, kot so: slaba infrastruktura (za katero so potrebne velike investicije), v državi je prisotna korupcija (CIA World Factbook – Russia), predvsem za manjša in novo nastala podjetja je davčna zakonodaja neugodna, prisotnih je tudi veliko omejujočih predpisov, uveljavljena podjetja pogosto izkoriščajo povezave z lokalno birokracijo in z njeno pomočjo zatirajo konkurenco. Veliki deli ruskega gospodarstva še vedno ohranjajo tesne povezave s Kremljem, posebej v energetske in medijskem sektorju ima oblast velik vpliv (BBC – Former Soviet republics).

4 ANALIZA GOSPODARSKE RASTI

4.1 DEJAVNIKI GOSPODARSKE RASTI

Ekonomisti kot vzroke za razlike v gospodarski rasti med posameznimi državami po razpadu Sovjetske zveze navajajo različne vzroke:

Centralnoplanski sistem je v državah pustil precej škodljivih zapuščin. Baltske države so pred drugo svetovno vojno preživele določeno obdobje v kapitalizmu, zato so se uspešneje

prilagodile na vnovično uvedbo tržnega sistema. Večina preostalih držav je iz fevdalizma prešla v socializem in izkušnje s tržnim gospodarstvom niso imele (Fisher & Sahay, 2000, str. 10).

Konflikti in vojne razmere so v Tadžikistanu, Armeniji, Azerbajdžanu in Gruziji povzročili padec proizvodnje in izgube na področju infrastrukture, ki so pomemben faktor pri vzpostavljanju nemotenega delovanja gospodarstva.

Geografska lega je pri marsikateri državi močno vplivala na njeno gospodarsko uspešnost. Baltske države so neposredno mejile na Evropsko unijo, kar jim je omogočilo lažji, predvsem pa hitrejši prehod k iskanju novih trgov. Armenija in centralnoazijske države pa so imele velike težave pri vstopu na svetovni trg, saj jih je omejevala Rusija.

Naravna bogastva prav tako pomembno vplivajo na gospodarsko rast. Centralnoazijskim državam, Rusiji in Azerbajdžanu so omogočila gospodarski razvoj, medtem ko na države, ki jih nimajo, lahko vplivajo precej negativno (Moldavija, Ukrajina, Belorusija).

Vpliv zunanjih šokov oziroma neravnovesij v razvitih državah, od katerih so države odvisne v povezavi z zunanjo trgovino. To se je pokazalo tako pri vplivu ruske finančne krize v letu 1998 kakor tudi svetovne finančne krize leta 2008. Na države z naravnimi viri pa vplivajo tudi cikli v gibanju svetovnih cen nafte in ostalih surovin.

Neposredne tuje investicije predstavljajo prispevek k financiranju investicij in dejavnik povečevanja učinkovitosti gospodarstva, saj hitra gospodarska rast zahteva visoko investicijsko stopnjo, ki je po navadi ni mogoče financirati samo z domačim varčevanjem. Prispevajo k stabilnosti in večji učinkovitosti gospodarstva prejemnice, krepijo njen razvoj, predvsem če pomenijo vstop dobro delujočih in konkurenčnih podjetij. Predstavljajo dodaten vir sposobnosti v obliki kapitala, tehnologije, organizacijskih, poslovnih in drugih znanj ter dostopov do trgov, ki jih prinesejo tuji investitorji. Lahko imajo tudi negativne učinke, če izrinejo domača podjetja, izrabljajo cenejšo domačo delovno silo in dolivajo dohodek v tujino (Jazbec, 1999, str. 15).

Strukturne reforme so temelj za preoblikovanje gospodarstva ter obsegajo privatizacijo, reforme bančnega in davčnega sistema, liberalizacijo zunanje in notranje trgovine ter državnih institucij. V vseh državah nekdanje Sovjetske zveze se pojavljajo težave pri privatizaciji (premajhen pritok tujega kapitala in premajhno investicijsko povpraševanje s strani domačih podjetij). Privatna lastnina zagotavlja varčevanje, investiranje, inovacije, nove produkte, racionalno uporabo sredstev ter sprejemanje tveganja za odločitve.

Inflacija je značilna za vse države v prehodu. Visoka stopnja inflacije negativno vpliva na gospodarsko aktivnost v državi, saj predstavlja nestabilno okolje za poslovanje podjetij.

Gibanje proizvodnje je prav tako eden izmed vzrokov, ki kot rezultat relokalacije, reorganiziranosti in prestrukturiranja vpliva na gospodarsko rast. Relokacija resursov ter neproduktivnih podjetij in panog v nove je nujen proces v tranziciji.

Začetni pogoji dajejo nekaterim državam boljše izhodišče. Pri državah nekdanje Sovjetske zveze se je to pokazalo predvsem pri državah, ki so bile bogate z naravnimi resursi in so jih lahko po osamosvojitvi prodajale po svetovnih cenah. Na hitrost gospodarske rasti vplivata tudi gospodarska infrastruktura in človeški kapital.

4.2 DRUGI VZROKI, KI VPLIVAJO NA VELIKOST BDP-JA

Vlade novonastalih držav so se po osamosvojitvi soočile z mnogimi vprašanji. Ali naj najprej liberalizirajo cene ali naj prej reformirajo zakone, institucije in omogočijo privatno lastnino? Svobodne cene brez obstoja privatne lastnine lahko velikim državnim podjetjem omogočijo veliko moč in nadzor trga. Po drugi strani je bilo nerealno pričakovati, da bi vlade lahko privatizirale velika državna podjetja, eliminirale monopole, prestrukturirale bančni in finančni sektor, reformirale davčni sistem ter zagotavljale osnovno socialno varnost brez obstoja realnih, tržnih cen, sredi finančne krize. Večina držav se je odločila, da mora uvajati liberalizacijo in strukturne spremembe z roko v roki. Nekatere so imele pri tem več manevrskega prostora, druge pa so se znašle sredi hiperinflacije in časa za temeljit premislek niso imele. Tako sta se oblikovali dve skupini držav: države, ki so se reformirale hitro (baltske države, Rusija) in države, ki reform skorajda niso uvajale (Belorusija, Ukrajina, centralnoazijske države). Prav tako so nekatere države sprejele demokratično ureditev, druge pa so ohranile diktaturo.

Uradno izmerjeni BDP je padel v vseh postkomunističnih državah, tako v državah bivše Sovjetske zveze kot tudi v drugih državah v Vzhodni in Srednji Evropi. Skrčil se je tako v novih demokracijah (baltske države) kot tudi v državah, ki so ohranile diktaturo (Belorusija, Tadžikistan). Zmanjšal se je v državah, ki so hitro uvajale reforme (baltske države, Rusija), kot tudi v državah, ki reform niso uvedle (Ukrajina, Uzbekistan). (Shleifer, 2005, str. 157). Nekateri analitiki ob tem poudarjajo, da so uradne ocene o padcu ravni BDP-ja preveč pesimistične. Ogromen delež sovjetske proizvodnje so namreč predstavljali vojaški proizvodi, nedokončani gradbeni projekti, potrošniški proizvodi brez prave cene, za katere ni bilo povpraševanja. Zmanjševanje neproduktivne proizvodnje sicer zmanjšuje kratkoročni BDP, povečuje pa splošno dobrobit (Shleifer, 2005, str. 2). Podatki o dejanskem padcu družbene proizvodnje so najverjetneje neustrezni, zlasti iz dveh razlogov:

- neustrezno poročanje zasebnih podjetij z namenom utaje davkov v obdobju po začetku tranzicije;
- previsoka poročila o realizirani proizvodnji v obdobju pred tranzicijo. Pred začetkom reform (pred letom 1989) so nagrade menedžmentu temeljile na tem, kako in v kolikšni meri

je podjetju uspelo uresničiti načrt. Morebitno nedoseganje načrtov je lahko imelo resne posledice. Zato so bili nagnjeni k pretiravanju pri poročanju državi o poslovanju podjetij. Pomembna je bila kvantiteta, ne pa tudi kakovost doseganja načrta.

Pred letom 1989 so torej podjetja težila k napihovanju podatkov, pozneje pa k njihovem skrivanju. Lahko sklepamo, da padec BDP ni bil tako dramatičen, kakor prikazujejo uradni podatki (Pilarski, 2006, str. 1). Uradno izmerjeni BDP je tako po nekajletnem prehodnem obdobju začel rasti v vseh državah nekdanje Sovjetske zveze.

Presenetljivo prav tako ne obstaja pozitivna povezava med hitrostjo uvajanja reform in uradno izmerjenim BDP-jem. Primerjava povezav med gospodarsko uspešnostjo in ekonomsko politiko posameznih držav je težavna. Za nekatere tako ne obstajajo zanesljivi statistični podatki, v drugih so potekali različni konflikti. Kljub temu najdemo med državami, v katerih se je BDP najmanj skrčil, tako hitre reformiste (baltske države) kot tudi države, kjer reform ni bilo (Belorusija, Uzbekistan). Prav tako najdemo med državami, ki so doživele največji padec BDP-ja, države, ki so poskušale z reformami (Moldavija), in tiste brez reform (Tadžikistan, Turkmenistan). Hitrost in obseg uvajanja reform tako ne dasta jasnega odgovora na vprašanje, kaj loči uspešnejša gospodarstva nekdanje Sovjetske zveze od manj uspešnejših (Shleifer, 2005, str. 157).

SKLEP

Nagel razpad Sovjetske zveze pred 20 leti je šokiral celoten svet. Hladna vojna se je končala, na pogorišču nekdanje države pa se je oblikovalo 15 novih neodvisnih držav. Hiter razpad sovjetskega bloka je bil za ves svet zelo presenetljiv. Do naglega razpada je prišlo zaradi niza gospodarskih in političnih vzrokov. Poslabšana ekonomska situacija je prisilila sovjetsko vodstvo, da se je soočilo s krizo in problemi socialističnega sistema, kar je vodilo do poskusa uvedbe reform na vseh ravneh družbe. Reformistična politika Mihaila Gorbačova, perestrojka (preoblikovanje) in glasnost (javnost) so pomenile prelom s tradicionalno družbo. Večja odprtost sistema je sprožila močne pomisleke v družbi o legitimnosti obstoječega režima. Neuspele gospodarske reforme in slaba ekonomska situacija so v kombinaciji z neuspešno vojno v Afganistanu, oborožitveno tekmo in dogajanjem v drugih državah vzhodnega bloka neposredno vodile v izgubo zaupanja v obstoječi sistem in posledično v razpad države.

Prehod iz centralnoplanskega sistema v demokracijo in ekonomijo prostega trga je bil za nove države težaven. Razpad Sovjetske zveze je povzročil najhujše ekonomsko nazadovanje v mirnem času v zgodovini človeštva. Države so v povprečju potrebovale 10 let, da se je njihov BDP per capita izenačil z ravno pred razpadom. Moldaviji in Tadžikistanu je raven BDP-ja per capita iz leta 1991 uspelo preseči šele v letu 2010, najuspešnejše pa so bile baltske države, ki so raven pred razpadom dosegle že v drugi polovici 90. let prejšnjega stoletja. V prvem letu po osamosvojitvi se je BDP na področju nekdanje Sovjetske zveze v povprečju skrčil za 21 %, največ v Gruziji (45 %) in Armeniji (42 %), najmanj pa v Turkmenistanu in Kazahstanu

(oba 5 %). Negativne stopnje rasti so se nadaljevale do leta 1996, ko v povprečju vseh držav nekdanje Sovjetske zveze zabeležimo pozitivno gospodarsko rast (0,8 %).

Razlike med posameznimi državami in regijami so ogromne, zato sem jih na podlagi geografske lege in kulturnih značilnosti razdelil v pet skupin:

- Baltske države (Latvija, Litva, Estonija) so po osamosvojitvi hitro uvedle reforme realnega in finančnega sektorja, kar jim je omogočilo hitro integracijo z bolj razvitimi ekonomijami in posledično vključitev v Evropsko unijo. Hiter napredek je ustvaril tudi makroekonomska in finančna neravnovesja, zaradi katerih je baltske države močno prizadela svetovna finančna kriza.
- Države Vzhodne Evrope (Moldavija, Ukrajina, Belorusija) so imele po razpadu precej več težav. Reforme so bile počasne in neučinkovite, medtem ko jih v Belorusiji skorajda ni bilo. Ta skupina držav je med vsemi regijami nekdanje Sovjetske zveze ekonomsko najslabše razvita.
- Kavkaške države (Armenija, Azerbajdžan, Gruzija) so v prvih letih samostojnosti doživele velik padec BDP-ja. V zadnjem desetletju pa je Azerbajdžan postal ena izmed najhitreje rastočih držav nekdanje Sovjetske zveze, predvsem zaradi bogatih nahajališč nafte in zemeljskega plina. Gospodarska rast v Gruziji in Armeniji je precej nižja, a pozitivna. Nerešeni obmejni spori in napetosti predstavljajo velike ovire za napredek regije. Demokratične volitve so bile izpeljane samo v Gruziji.
- Centralnoazijske države (Kazahstan, Kirgizistan, Tadžikistan, Turkmenistan, Uzbekistan) so spadale med najrevnejše republike v Sovjetski zvezi. Osamosvojitve je prinesla še poslabšanje gospodarskih razmer. Naravna bogastva novonastalih držav v regiji so predstavljala veliko priložnost za uspešen gospodarski razvoj, vendar potenciala v veliki meri niso izkoristile. Revščina je v vseh državah visoka, tržne reforme se izvajajo zelo počasi, prisotne je veliko korupcije. Nobena država ni izvedla svobodnih in demokratičnih volitev, vodijo jih večinoma diktatorji in njihove dinastije.
- Rusija se po propadu Sovjetske zveze kot država ni znala uvrstiti na politični ali gospodarski zemljevid sveta. Ostala je izvoznica energije in surovin. Hiter privatizacijski program je ljudem s političnimi poznanstvi omogočil večinsko lastništvo v največjih ruskih podjetjih. Tako se je oblikovala elita ekstremno bogatih ljudi (oligarhi). Tranzicija je bila v Rusiji posebej trnova, leta 1998 je doživela veliko finančno krizo. Rusija je zaradi odvisnosti od izvoza surovin zelo občutljiva na spreminjanje svetovnih cen le-teh.

Pomembno se mi zdi poudariti še nekatere druge ugotovitve. Uradno izmerjeni BDP je padel v vseh postkomunističnih državah, tako v državah bivše Sovjetske zveze kot tudi v drugih državah Vzhodne in Srednje Evrope. Enotna je tudi ocena strokovnjakov, da so uradne ocene o padcu ravni BDP-ja preveč pesimistične, predvsem zaradi prenaplnotenosti podatkov iz časa Sovjetske zveze. Prav tako ne obstaja pozitivna povezava med hitrostjo uvajanja reform in uradno izmerjenim BDP-jem. Med državami, v katerih se je BDP najmanj skrčil, najdemo tako hitre reformiste (baltske države) kot tudi države, kjer reform ni bilo (Belorusija,

Uzbekistan). Prav tako najdemo med državami, ki so doživele največji padec BDP-ja, države, ki so poskušale z reformami (Moldavija), in tiste brez reform (Tadžikistan, Turkmenistan).

Dandanes se večina držav nekdanje Sovjetske zveze uspešno prilagaja na sodobno, postindustrijsko, na znanju temelječo globalno ekonomijo. Vendar pa uspešni makroekonomski kazalci zakrivajo naraščajočo neenakost v družbi posameznih držav. Tranzicija v demokracijo in kapitalizem je tako kot vsaka druga večja socialnoekonomska sprememba proizvedla tako poražence kot zmagovalce. Pot novonastalih držav v kapitalizem je bila izredno trnova in težka z mnogimi nepredvidljivimi zapleti. Inflacija, brezposelnost, revščina in ogromen padec proizvodnje so šokirali prebivalstvo in načeli zaupanje v tranzicijo. Danes, ko so ljudje kapitalizem in nov način življenja že sprejeli, nekateri pravijo: »Vse, kar so nam komunisti povedali o komunizmu, je bila laž. Na žalost je vse, kar so nam povedali o kapitalizmu, resnica.«

LITERATURA IN VIRI

1. Bideleux, R., & Jeffers, I. (2007). *A history of Eastern Europe (2nd edition)*. New York: Routledge.
2. Brown, A. (2011). Reform, Coup and Collapse: The End of the Soviet State. Najdeno 21. novembra 2011 na spletnem naslovu http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/coldwar/soviet_end_01.shtml
3. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Armenia. Najdeno 27. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html>
4. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Azerbaijan. Najdeno 20. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>
5. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Belarus. Najdeno 20. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bo.html>
6. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Estonia. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html>
7. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Georgia. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>
8. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Kazakhstan. Najdeno 24. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>
9. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Kyrgyzstan. Najdeno 22. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>
10. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Latvia. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lg.html>
11. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Moldova. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html>
12. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Russia. Najdeno 26. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>
13. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Tajikistan. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>

14. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Turkmenistan. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html>
15. Central Intelligence Agency. (2012). The World Factbook – Uzbekistan. Najdeno 24. marca 2012 na spletnem naslovu <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>
16. Dallin, A., & Lapidise, G. W. (1995). *The Soviet system, from crisis to collapse*. New York: Westview Press.
17. Deroose, S., Flores, E., Giudice, G., & Turrini, A. (2010). The Tale of the Baltics: Experiences, Challenges Ahead and Main Lessons. *ECFIN Economic Brief*, 10, str. 1
18. Dunlop, J. B. (1993). *The Rise of Russia and Fall of the Soviet Empire*. Princeton: Princeton university press.
19. Erixon, F. (2010). *Baltic Economic Reforms: A Crisis Review of Baltic Economic Policy*. European Centre for International Political Economy. *Working Paper No. 4*. Bruselj: ECIPE.
20. *Eurasia Center, Economic Overview – Azerbaijan*. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu
http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=eurasia%20center%20azerbaijan&source=web&cd=4&ved=0CHAQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.eurasiacenter.org%2FCountry%2520reports%2FCentral%2520Asia%2FAzerbaijan%2520Country%2520Report%2520011.doc&ei=9hrFT7yMEcjs-gaxn_yNCg&usg=AFQjCNFr-QIaPzzM-RflwBlfIKSu5fCZZA&cad=rja
21. *Eurasia Center, Economic Overview – Belarus*. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu
<http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=eurasia%20center%20economic%20overview%20belarus&source=web&cd=1&ved=0CEwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.eurasiacenter.org%2FCountry%2520reports%2FEurope%2FBelarus%2520Economic%2520Highlights.doc&ei=7BXFT8brEYiA-wbqz6ysCg&usg=AFQjCNHHlezaAuqvgHYA4IuRh1WQYk9s6g&cad=rja>
22. *Eurasia Center, Economic Overview – Georgia*. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu
<http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=eurasia%20center%20economic%20overview%20georgia%20&source=web&cd=1&ved=0CFkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.eurasiacenter.org%2FCountry%2520reports%2FEurope%2FGeorgiaEconomicOverview.doc&ei=dxzFT7r6M8nz-gbMzNH3CQ&usg=AFQjCNHq633zoBH4vLWBEHmblEbrDV8S3g&cad=rja>
23. *Eurasia Center, Economic Overview – Lithuania*. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu
<http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=eurasia%20center%20lithuania&source=web&cd=2&ved=0CGYQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.eurasiacenter.org%2FCountry%2>

- 520reports%2FEurope%2FLithuania%2520Economic%2520Overview.doc&ei=ugnFT5WqF8Xu-gasn5X2CQ&usg=AFQjCNHYSbfn6W77TeC7wAd8f7uGKdFChQ&cad=rja
24. *Eurasia Center, Economic Overview – Ukraine*. Najdeno 21. marca 2012 na spletnem naslovu
http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=eurasia%20center%20economic%20overview%20ukraine&source=web&cd=2&sqi=2&ved=0CF4QFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.eurasiacenter.org%2FCountry%2520reports%2FEurope%2FUkraineCountryReport.doc&ei=XBTF-T-KiNs3PsgaVhM3vCg&usg=AFQjCNHr0Vjt_1um7_ar4JLQZnpcoGRUAW&cad=rja
 25. European Bank for Reconstruction and Development. (2002). *Transition Report 2002 – Agriculture and rural transition*, EBRD. Najdeno 20. januarja 2012 na spletnem naslovu
<http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml>
 26. European Bank for Reconstruction and Development. (2009). *Transition Report 2009 – Transition in crisis?*, EBRD. Najdeno 20. januarja 2012 na spletnem naslovu
<http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml>
 27. European Bank for Reconstruction and Development. (2010). *Transition Report 2010 – Recovery and Reform*, EBRD. Najdeno 20. januarja 2012 na spletnem naslovu
<http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml>
 28. European Bank for Reconstruction and Development. (2011). *Transition Report 2011 – Crisis and Transition: The People's Perspective*, EBRD. Najdeno 20. januarja 2012 na spletnem naslovu
<http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml>
 29. Fisher, S., & Sahay, R. (2000). *Transition Economies after Ten Years. IMF Working Paper*. Najdeno 12. marca 2012 na spletnem naslovu
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0030.pdf>
 30. *Former Soviet Republics: Winners and Losers*. Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14489883>
 31. Hahn, G. M. (1998). *An autopsy of the Soviet economy*. Hooverpress. Najdeno 12. decembra 2011 na spletnem naslovu <http://www.hoover.org/publications/hoover-digest/article/6792>
 32. Hensel, S., & Gudim, A. (2004). *Moldova's Economic Transition: Slow and Contradictory*. The EU & Moldova. Najdeno 28. marca 2012 na spletnem naslovu
<http://www.cisr-md.org/reports/cont-hensel.html>
 33. International Development Association (2009). *Armenia: Laying the Foundations for Sustainable Development – In Good Times and Bad*. Najdeno 28. marca 2012 na spletnem naslovu <http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/IDA-Armenia.pdf>
 34. Jazbec, B. (1999). *Macroeconomic Stabilization and Capital Inflows in Transition Economies*. Working Paper št 89. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
 35. Magill, S., Rice-Oxley, M., Ridley, R., & Sedghi, A. (2011, 17. avgust). *End of the USSR: visualising how the former Soviet countries are doing, 20 years on*. *Guardian*.

- Najdeno 20. marca 2012 na spletnem naslovu <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2011/aug/17/ussr-soviet-countries-data>
36. Malia, M. (1994). *The Soviet tragedy: A history of socialism in Russia, 1917–1991*. Washington: Free press.
 37. McCauley, M. (2001). *Bandits, Gangsters and Mafia*. London: Pearson Education.
 38. Mygind, N. (2000). *Ten years of transition from plan to market*. Working paper No. 38. Copenhagen: Institut for International Economics.
 39. Papava, V. (2006). The Political Economy of Georgia's Rose Revolution. *Orbis. A Journal of World Affairs*. Najdeno 13. marca 2012 na spletnem naslovu <http://fpri.org/orbis/5004/papava.georgiaroserevolution.pdf>
 40. Papava, V. (2009). Economic Transformation and the Impacts of the Global Financial Crisis in the Southern Caucasus. Non-Traditional Security Threats and Regional Cooperation in the Southern Caucasus. Najdeno 25. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.papava.info/publications/Papava_Economic_Transformation.pdf
 41. Petrasova, M. (2003). *Why did the Soviet Union collapse?*. London: University College.
 42. Pilarski, M. (2006). Reality check on the Russian Economy. Najdeno 12. aprila 2012 na spletnem naslovu http://findarticles.com/p/articles/mi_hb3355/is_n3-4_v21/ai_n28678316/?tag=content;col1
 43. Pomfret, R. (2003). *Central Asia since 1991: The Experience of the New Independent States*. OECD Development Center. Working Paper No. 212. Najdeno 27. februarja 2012 na spletnem naslovu: <http://www.oecd.org/dataoecd/23/58/5961227.pdf>.
 44. Pomfret, R. (2011). Resource Management and Transition in Central Asia, Azerbaijan, and Mongolia, Peterson Institute for International Economics. Working Paper 11–8. Najdeno 28. marca 2012 na spletnem naslovu <http://www.iie.com/publications/wp/wp11-8.pdf>
 45. Post-Soviet States. (2011). *Vikipedija*. Najdeno 11. avgusta 2011 na spletnem naslovu http://en.wikipedia.org/wiki/Post-Soviet_states
 46. Shleifer, A. (2005). *A Normal Country: Russia After Communism*, Cambridge: Harvard University Press.
 47. Singh, A. (2011). Fall of Communism in the Soviet Union. Najdeno 24. novembra 2011 na spletnem naslovu <http://www.mightylaws.in/299/fall-communism-soviet-union>
 48. Sourander, D. (2011). Južni Kavkaz (Armenija, Azerbajdžan, Gruzija). Najdeno 30. marca 2012 na spletnem naslovu http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sl/FTU_6.4.3.pdf
 49. Stoner-Weiss, K., & McFaul, M. (2009). Domestic and international influences on the collapse of the Soviet Union (1991) and Russia's initial transition to democracy (1993). Working paper. Center on democracy, development, and the rule of law. Freeman spogli institute for international studies. Najdeno 10. novembra 2011 na spletnem naslovu http://iis-db.stanford.edu/pubs/22468/No_108_Stoner-Weiss_domestic_and_international_influences_on_collapse_of_USSR.pdf

50. Tsintsiruk, A. (2008), Sustainable Economic Growth in Ukraine: Challenges and Opportunities during the Post-Soviet Transition. Boston: Boston College.
51. World bank. BDP per capita (PPP, \$), letni podatki. Najdeno 13. februarja 2012 na spletnem naslovu <http://data.worldbank.org/>
52. Zayac, B. R., & Brown, C. L. (2007). *Russia and the Other Former Republics in Transition* – Lesson 3: Economics update. Atlanta: Southern Center for International Studies.